

26650

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Bayram DEMİR

**USÛL - Ü FİKH'TA ÂMM LAFZIN
DELÂLETİ VE TAHSİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Yöneticisi
Doç. Dr. Mustafa BAKTİR

ERZURUM - 1993

**Y.Ü. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ	VI
Kısaltmalar	VII

BİRİNCİ BÖLÜM

ÂMM LAFZIN TANIMI-KONULUŞ VE KULLANILIŞ BAKIMINDAN ÂMM LAFİZ

I-ÂMM LAFZIN TANIMI.....	1
A-Lügat Ma'nası	1
B-Istılah Ma'nası	1
1-İctimâî Şart Koşanlara Göre	2
2-İstiâbî Şart Koşanlara Göre	2
3-Eshabu'l- Hadise Göre	2
C-Tariflerdeki Farklılıkların Sebepleri.....	4
1-Ma'nanın Umûmilîği Ve Teaddüdü	4
2-Umûmun Şartı	8
3-Çoğulun Delâlet Ettiği Fert Sayısının En Azı	9
D-Âmmın Diğer Lafızlardan Farkı	
1-Âmm ile Mutlak Arasındaki Fark.....	15
2- Âmm ile Müsterek Arasındaki Fark.....	16
II- KONULUŞ VE KULLANILIŞ BAKIMINDAN ÂMM LAFİZ	
A-Konuluşu Bakımından Âmm Lafız Hakkındaki Görüşler.....	18

1- Erbâbu'l-Umûm.....	18
2-Erbâbu'l-Husûs.....	22
3-Vâkıfıyye	22
B-Konuluşu Bakımından Âmm Lafızların	
Tasnifi.....	23
1- Ma'nası Ve Sigasıyla Âmm Olan Lafızlar..	24
a-Çoğul Nekre.....	24
b-Cinsi Bildiren Lâmu't- Ta'rîfin Çoğulun	
Başına Gelmesi.....	25
İzâfetle Belirli Olarak Kazanan Çoğullar..	27
2-Sadece Ma'nasıyla Âmm Olan Lafızlar.....	28
a-Olumlu Cümlede Bulunan Nekre	28
b-Olumsuz Cümlede Bulunan Nekre.....	29
c-Umûm Bir Vasıfla Nitelenen Nekre.....	32
d-Cinsi Bildiren Lâmutta'rîfin Müfred	
Nekre Lafzın Başına Gelmesi.....	32
e-Ma'rifeye Muzâf Olan Nekre	33
f-Umûm İfade Eden Bazı Arapça Lafızlar..	34
C-Kullanılışı Bakımından Âmm Lafız.....	39
1-Kesin Olarak Umûmilik Kastedilen Âmm.....	40
2-Kesin Olarak Husûsilik Kastedilen Âmm....	40
3-Mutlak Âmm	41

İKİNCİ BÖLÜM

ÂMM LAFZIN DELALETİ VE TAHSİSİ

I-ÂMM LAFZIN DELALETİ.....	43
A-Âmm Lafzın Tahsisten Önceki Delaleti.....	43
1-Hanefilere Göre	43
2-Cumhura Göre	44
B-Tahsis Olunmuş Âmm Lafzın Delaleti.....	46
1-Âmm Lafız Tahsisten Sonra da Hüccettir...	47
2-Tahsis Olunmuş Âmm Lafız Geri Kalanda	
Hakikat mıdır Yoksa Mecaz mıdır?.....	48
II-ÂMM LAFZIN TAHSİSİ	
A-Tahsis Ve Tahsisin Cavazı	49
B-Hanefilere Ve Cumhura Göre Tahsis.....	51
C-Nesih İle Tahsis Arasındaki Fark.....	53
D-Hanefilere Ve Cumhura Göre Muhassıs , ,	
Ve Kısımları.....	54
1-Mustakil Muhassıs	55
a-His	55
b-Akıl.....	56
ç-Örf Ve Âdet	57
d-Nas	58
d ₁ -Kitabın Kitabla Tahsisi	58
d ₂ -Kitabın Sünnetle Tahsisi.....	59

2-Çayr-ı Mustakil Muhassıs.....	59
a-İstisna.....	60
b-Şart.....	60
c-Sıfat.....	60
E-Âmm Lafzın Delaleti Ve Tahsisi Hususundaki	
İhtilafın Ameli Neticesi.....	61
1-Nüzul Veya Vurud Tarihi Bilinirse.....	62
a-Tarihleri Mukârin Olur.....	62
b-Hâssın Nüzul Veya Vurud Tarihi Âmmdan	
Sonra Olur.....	63
c-Hâssın Nüzul Veya Vurud Tarihi Âmmdan	
Önce Olur.....	64
2-Nüzul Veya Vurud Tarihleri Mechul Olur...	65
NETİCE	67
BİBLİYOGRAFYA	69

ÖNSÖZ

Furu ile ilgili Fıkıh kitaplarına baktığımızda bu farzdır, vaciptir veya tahsis olunmuştur ya da nesh olunmuştur fakat, falan imam veya mütehid farklı görüştedir, gibi ifadeler, aklımıza bir takım sorular getiriyor. Bu ihtilafların sebepleri nelerdir? İhtilaflar sadece nassların bizzat kendilerinden mi kaynaklanıyor, yoksa nasslarda geçen lafızların da bu görüş farklılıklarına tesirleri var mıdır? Ayrıca âmm lafız için yapılan tarifler, aynı sonuca götüren bir hakikatin farklı şekillerde ifadesimi, yoksa aynı hakikat değişik sonuçları verecek tarzda, farklı farklı mı anlaşılıyor? Mutlak ve müsterek gibi lafızlarla âmm lafızlar arasında umumluk bakımından ne gibi farklar vardır? Âmmın delalet ettiği fertlerin bir delille kapsamından çıkarılmasına bazen tahsis derken neden başka bir yerde nesh diyoruz? Aklımıza gelen bu tip sorular, bizi âmm lafzın delaleti ve tahsisi hususunu araştırmaya sevketti.

Elimizden geldiğince konuyu ana hatlarıyla ve anlaşılır bir tarzda incelemeye gayret ettik. Bu sebeple, ihtilaf noktası olabileceğini zannettiğimiz fakat, daha geniş çaplı bir araştırmayı gerektirecek noktalara sadece dikkat çektik. Amacımız ihtilafa sebep olan noktaları tesbit etmek olduğu için, meseleye delil olacak aynı karakterdeki hüccetlerden bir veya bir kaçına misal vermekle yetindik. Konuyu işlerken elimizden geldiğince eski kaynaklara inmeye ve imkan nisbetinde mezhepler arasında karşılaştırma yapmaya çalıştık. Eski kaynaklarda, Cumhurun görüşü budur, falan mezhebin görüşü şudur gibi genellemelere ve daha net misallere rastlamadığımızdan yeni kaynaklara müracaat ettik.

I-ÂMM LAFZIN TANIMI

A-Lûgat Manası

Âmm,umumdan (عموم) türetilmiştir.Umum,hücum (هجوم) vezninde"hepsine şâmil olmak"manasına gelir. Sûlasi mücerredin birinci babından olarak,"bir şey topluluğa şâmil oldu"manasına (عَمَّ الشَّيْءُ عَمًّا) denilir.

Bir belde de ortaya çıkan ve daha sonra bu memleketi aşırp diğerr memleketlere yayılan bir hadiseyi ifade etmek için (عَمَّ ثَوْبًا وَالنَّاسَ) denilir.(1)Resûlullah (S.A.V.) bir hadis-i şeriflerinde:"Rabbımdan Âmm bir seneyle yani,herkesi kuşatan bir kıtlıkla ümmetimi helak etmemesini istedim."(2) buyurmuştur.

B-Istılah Ma'nası

Usulcüler tarafından Âmm lafzın üzerinde ittifak edilmiş bir tarifine rastlayamadık.Nitekim bunun sebeplerinden bazılarına ileriki konularda temas edeceğiz.Her ne kadar tarifler arasında farklılıklar varsa da,usulcülerin tarifi yaparken kabul ettiğı esaslar nazar-ı itibara alınınca , bu konuda bir tasnif yapmak mümkün olmaktadır.

Semerkandî, Âmmı usulcülerin tariflerinde ictimâî ve istiâbı şart koşmalarına göre tasnif etmiştir .(3) Semerkandî'nin yapmış olduğı bu tasniften de istifade ederek Âmm lafızla ilgili tarif ve tahlilleri vermeye çalışacağız.

1)İbn. Manzûr,XII,427,Mütercim Asım Efendi,IV,415.

2)Müslim,Fiten,19,IV,2215.

3)Semerkadî,s.256.

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

Â M M L A F Z İ N T A N İ M İ - K O N U L U Ş V E K U L L A N I Ş B A K I M I N D A N

Â M M L A F I Z

"Usûl-u Fıkıhta Âmm Lafzın Delaleti Ve Tahsisi" ismini verdiğimiz konunun işlenişinde mevzuun ismine uygun olarak lafzın lûgat ve ıstılâhî tarifinden tahsisine doğru bir usul takib ettik. Bu arada tahsise ve dolayısıyla furua yansıyacağını zannettiğimiz noktaları da belirtmeye çalıştık.

Çalışmamızın başından sonuna kadar, emeği geçen herkese ve bilhassa kıymetli mesailerini bizlere ayıran Muhterem Doç. Dr. Mustafa BAKTİR'a teşekkür ederim.

Çalışmak bizden, tevfiğ Allah'tandır.

Erzurum, Şubat, 1993

Bayram DEMİR

KISALTMALAR

a.g.e	:Adı geçen eser
a.g.e.a.y	:Adı geçen eser aynı yer
(a.s.)	:Aleyhisselâm
b.	:İbnu
bk.	:Bakınız
H.z.	:Hazreti
İ.	:İmam
(r.a.)	:Radiyahallahu anh
(S.A.V.)	:Sallallahu aleyhi vesellem
ts.	:Tarihsiz

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

Â M M L A F Z İ N T A N İ M İ - K O N U L U Ş V E K U L L A N I Ş B A K I M I N D A N

Â M M L A F İ Z

I-ÂMM LAFZIN TANIMI

A-Lügat Manası

Âmm,umumdan (عموم) türetilmiştir.Umum,hücum (هجوم) vezninde"hepsine şâmil olmak"manasına gelir. Sûlasi mücerredin birinci babından olarak,"bir şey topluluğa şâmil oldu"manasına (عَمَّ الشَّيْءُ عَمُومًا) denilir.

Bir belde de ortaya çıkan ve daha sonra bu memleketi aşırp diğerr memleketlere yayılan bir hadiseyi ifade etmek için (عَمَّ ثَوْبًا وَالنَّاسَ) denilir.(1)Resûlullah (S.A.V.) bir hadis-i şeriflerinde:"Rabbımdan Âmm bir seneyle yani,herkesi kuşatan bir kıtlıkla ümmetimi helak etmemesini istedim."(2) buyurmuştur.

B-Istılah Ma'nası

Usulcüler tarafından Âmm lafzın üzerinde ittifak edilmiş bir tarifine rastlayamadık.Nitekim bunun sebeplerinden bazılarına ileriki konularda temas edeceğiz.Her nekadarr tarifler arasında farklılıklar varsa da,usulcülerin tarifi yaparken kabul ettiğı esaslar nazar-ı itibare alınınca , bu konuda bir tasnif yapmak mümkün olmaktadır.

Semerkindî, Âmmı usulcülerin tariflerinde ictimâî ve istiâbı şart koşmalarına göre tasnif etmiştir. (3) Semerkindî'nin yapmış olduğı bu tasniften de istifade ederek Âmm lafızla ilgili tarif ve tahlilleri vermeye çalışacağız.

1)İbn. Manzûr,XII,427,Mütercim Asım Efendi,IV,415.

2)Müslim,Fiten,19,IV,2215:

3)Semerkadî,s.256.

1-İctimâî Şart Koşanlara Göre

Cessas, Âmmı; "Bir toplamakla isimleri ve manaları bir araya getirendir," şeklinde tarif eder.(1)

Ebû Zeyd ed-Debûsî'ye göre Âmm; "Bir toplamak ile, lafzan ve manen isimleri derleyip toplayıp bir araya getiren lafızdır.(2)

2-İstiâbî Şart Koşanlara Göre

"Âmm kendisi için uygun olan şeylerin hepsini istiğrak eden lafızdır."(3)

"Vaz'olunduğu şeyin hepsini içine alan lafızdır."(4)

Semerkindî, yukardaki tariflerin kimlere ait olduğundan bahsetmemektedir. Biz de araştırmamız esnasında bu konuda bir kayda raslamadık.

3-Eshâbu'l-Hadise Göre

Semerkindî, mevzu ile alakalı tarifleri usulcülerin esas olarak istiâbî veya ictimâî şart koşmalarına göre tasnif ettikten sonra "Eshabu'l-Hadis" dediği üçüncü bir gruba tasnifinde yer verir. Fakat bu hususta kriter olarak neyi aldığını söylemez.(5)

Bu grupla alakalı olarak şu tarifler verilmektedir.

Eş'âri'ye göre Âmm: "İki veya daha fazla şeyi içine alandır.(6)

Şafiî me hebine müntesip bazı kimseler Âmmı iki veya daha fazla müsemmayı içine alan herbir lafızdır.(7) şeklinde tarif etmişlerdir.

1)Cessas, I, 31

2)Debûsî, Vr.46

3)Semerkandî, s.257

4)a.g.e a.y.

5)a.g.e s.258

6)a.g.e a.y.

7)a.g.e a.y.

Gazali buna ziyadede bulunarak âmmın tarifini şöyle yapar:"Âmm,bir cihetten iki veya daha fazla şeye delalet eden lafızdır."(1)

Semerkindî,bu tarifler tartışma götürür,yanlış noktaların izahını bu muhtasar eserimiz kaldıramaz,bu hususlar için şerhlere müracaat edilsin,demektedir.Ona göre ictimâî şart koşanların tariflerinin doğru olabilmesi için şöyle bir ifade kullanmaları gerekirdi:"Âmm,lügat cihetiyle lafzın,harfleriyle konulduğu has manayı kabulde birbirine müsavi olan fertlere müstemil olan lafızdır."Ona göre istiâbı şart koşarak yapılan tarifi doğru olabilmesi için yukardaki tarifte geçen"müstemil" lafzının yerine "müstegrik" lafzı kullanılmalıdır.(2)

Muahhar kaynaklarda Âmmıla ilgili yapılan tariflerden sadece ikisini vermekle iktifa edeceğiz.

Âmm;"Müsemme-yat-ı gayr-ı mahsûreyi istiğrak eden lafızdır.(3)

Âmm,"Muayyen bir kemiyet ve adetle sınırlandırılmaksızın şumul ve istiğrak yolu üzere,kendisi için uygun olan şeylerin hepsine delalet etmesi için,bir vaz' ile konulan lafızdır.(4)

İstiğrâk veya ictimâî şart koşanların arasındaki ihtilafın neticesi tahsis olunan Âmm lafızda görülür.. İstiğrâkı şart koşanlara göre tahsisten sonra lafzın istiğrâk özelliği kalmadığından artık onun umûmiliğine temessük caiz olmaz.(5)

1)Gazali,II,32

2)Semerkandî,s.258

3)Büyük Haydar Efendi,s.150

4)M.Edib Salih,II,9-10

5)Abdulaziz Buhari,I,33

İctimâî şart koşanlar, cem'iyet itibarıyla umumluk baki kaldığından lafzın umûmiliği mevcuttur derler.(1)

C-Tariflerdeki Farlılıkların Sebepleri

1-Ma'nanın Umûmiliği Ve Teaddüdü

Usulcüler lafzın umumla vasıflanabileceğinde ittifak etmelerine rağmen ma'nanın umumla vasıflanıp vasıflanamayacağında yani, manalar için umumilik söz konusu olup olmadığına ihtilaf ettiler.(2) Çoğunluğa göre manalar için umûmilik yoktur. Doğru olan görüş te budur. Çünkü umûmilik, müştemilin(âmm lafzın) sıfatıdır, müştemelün aleyhin(ma'nanın) sıfatı değildir. Âmm lügat cihetiyle, içine alan, kapsayan manasına gelen bir ism-i failidir. Burada şâmil olan lafızdır.(3)

Cessas ve illetin tahsisine hükmedenlerin ekserisi manalar için umumilik olduğunu kabul ederler.Çünkü bereketlilik kuraklık ve yağmur manası beldelerin umumunda, umûmi bir ma'na olunca onları bereket, kuraklık ve yağmur kapsadı denir.(4)

Yani bu lafızların manasında bir umûmiyyet vardır. Bunların ma'nası âmm'dır.Fakat bunların lafızları umûmi değildir(5) .

Bir lafız âmm'dır denildiği vakit , hakikat yoluyla doğru olur.Bu mana âmm dır, denildiğinde ise bu ifadenin değerlendirilmesinde , üç ayrı görüşten bahsetmemiz gerekir.Birinci görüşe göre bu , ne hakikat

.....

- 1)Abdulaziz Buhârî,I,33.
- 2)Semerkadî, s.254-255.
- 3)Filibevî,s.27.
- 4)Semerkandî,s.254-255.
- 5)Büyük Haydar Efendi,s.150.

ne de mecaz yoluyla doğru olur. İkinci görüşe göre ise mecazen doğru olur. Üçüncü görüşe göre hakikaten doğru olur. İbn. Hacibe göre lafzî değilde manevî müşterek kabul etmek şartıyla seçilen görüş , sonuncusudur. Çünkü usulcüler umûmun, müteaddit şeyleri şumûlde hakikat olduğunu kabul ederler. Umûm, lafızlarda vaz' hasebiyle ve müteaddit şeyleri şumûlü itibarıyla hakikat olduğu gibi; müteaddit umurda mananın şumûlü itibarıyla tahakkuku da doğru olur. (1)

Cessas'ın tarifi ve ona yapılan tenkidler konumuzun açıklığa kavuşması bakımından önemlidir. Cessas'ın tarifinde geçen "Manaları bir araya getirendir" kısmı , Debûsî ve Pezdevî tarafından bir sehiv olarak değerlendirilmiştir. (2)

Bu tenkidleri ana hatlarıyla şu şekilde sıralayabiliriz:

a-İlk olarak Usûl-u Pezdevî şârihi Abdulaziz Buhârî'nin izahını verelim;

"Manalardan çokluk içine alan" sözü sehiv de olsa hakikaten veya mecazen manaların teaddüdü anlaşılır. Birinci durumda tashih mümkün değildir. Çünkü hakikaten hariçtemananın fertlerinin teaddüdüyle mana bir den fazla olmaz. bilakis, manaların zihindeki teaddüdüyle manaların teaddüdü söz konusu olur. Mananın zihindeki teaddüdü manaların muhtelif olması durumunda olur. Mesele: Bir insan görsen manası zihninde yer etse daha sonra başka insanları da görsen , -her ne kadar hariçte Zeyd'in insaniyeti Amr ve Halid'in insaniyetinden fark-

.....

1) Filibevî, s. 27

2) Debûsî, Vr. 47, Pezdevî, I, 36

lı da olsa - senin zihninde başka bir mana oluşmaz . Fakat insan gördükten sonra , arslan kurt veya at görsen zihninde evvelkinden farklı başka bir mana meydana gelir. Bu da gösteriyor ki , manaların teaddüdü ancak manaların muhtelif olması durumunda olur. Manalar muhtelif olunca şumûl yoluyla tek bir lafız bunları içine almaz.Çünkü Âmm lafzın içine aldığı fertlerin müttefik olması gerekir.Manalar muhtelif olunca lafzın içine aldığı fertler de muhtelif olur. Bir lafzın altına ancak bedel yoluyla muhtelif manalar girebilir.Böyle bir lafız Âmm değil müsterektir.(1)

b-Serahsî Cessas'ın ten kide maruz kalan ta - rifine şöyle bir yorum getirmiştir:Tek manaya kapsadığı mahaller itibarıyla mecazen manalar denilir. O nun manalardan maksadı da budur. Çünkü mana birdir,ancak mananın mahalli çoktur. mana her bir mahalde tek tek olmak üzere tahakkuk eder. Manaların her biri diğerinden başkadır,fakat aynı cinstendir.(2)

c- Bu hususta son olarak Gazalî'nin fikrini taktim ediyoruz.Gazalî'ye göre umûmilik ve husûsilik lafızların arazlarından;manaların ve fiillerin arazlarından değildir.Gazalîbu hususta olabilecek itirazları şöyle cevaplar:

1-Umûmilik vasfının fiillere ait olmadığı fikrine şöyle bir itirazda bulunulursa; İhsan etmek "الطاء"

.....

1)Abdulaziz Buharî,I,36,Aynı mesele için bk.Serahsî,I,125.

2)Serahsî,I,125,Semerkandî ,s.255 .

bir fiildir. Bazen Amr'a ve Zeyd'e beraberce ihsan olunabilir. İkisine birden ihsan olununca ihsan etmek fiili ikisine şâmil olmuş olur.

Cevap: Zeyd'e yapılan ihsan Amr'a yapılan ihsandan farklıdır, şöyle ki: İhsan etmek bir fiildir. Bunun Zeyd ve Amr'a nisbeti bir olduğu halde varlıkta "ih - san etmek" olan bir fiil yoktur. (1)

2-Umûmiliğin manaların arazlarından olmadığına şöyle bir itiraz vaki olursa: Vücut bir manadır, cevherleri ve arazları içine alır. Yani vücut denilen mananın bu duru mda umûmiliği söz konusu olur.

Cevap: Siyahın varlığı beyazın varlığından farklıdır. Her ne kadar varlığın hakikatı bir ise de varlık aleminde beyazla siyah arasında müşterek olarak hasıl olan bir mana yoktur. Mesla: İnsanların ilim ve kudretleri her ne kadar ilim ve kudret olmada müşterek iseler de bunlar umumla vasıflanamazlar. (2)

3- Umûmilik lafızların vasfıdır: (الرجل) Adam sözümüzün zihin dışında zihinlerde ve lisanda varlığı mevcuttur. Zihin dışındaki varlığın umûmiliği yoktur. Çünkü varlık aleminde mutlak bir adam yoktur. Varlık aleminde bulunan , muayyen olan Zeyd veya Amr' dır. Varlık aleminde erkeklik denilen tek bir şey , Zeyd veya Amr'ı kapsamaz. (3) Lisandaki varlığına gelince ;erkek lafzı delalet için konulmuştur. Dela - lette erkek lafzının Zeyd ve Amr'anisbet edilmesi bir - dir. Delalet bir çok meâlullere nisbet edilmesi iti -

1) Gazalî, II, 33.

2) a.g.e a.y.

3) Gazalî, II, 33, bk. Serahsî, I, 125, Abdulaziz Buhari , I, 36.

barıyla Âmm olarak isimlendirilmiştir.

Zihinlerdeki erkek lafzının manasına gelince , bu küllî olarak isimlendirilir. Çünkü akıl, Zeyd'i müşahededen, insanın ve erkeğin hakikatını alır. Müteakiben Amr müşahade olununca akıl , Amr'dan ilk olarak Zeyd'i görmekten dolayı aldığı suretten başka bir suret almaz. Aklın, Amr'a nisbət ettiği şeyden önce aldığı ve şimdi meydana gelen şey ilk olarak aldığı, Zeyd'e nisbət ettiği şey gibidir. Bu erkek lafzının külliyetinin manasıdır. Buna her nekad "Küllî" demek uygunsa da Âmm ismini vermeninde bir mahsuru yoktur.(1)

2-Umûmun Şartı

Âmm lafzın tarifinde te'sir icra eden, usûlcüler arasında bu hususta ihtilafa temel teşkil eden ikinci mesele umûmun şartı meselesidir. Âmm lafzın umûmilik ifade edebilmesi için gerekli şart üzerinde de usulcülerin ittifak etmediklerine şahit olmaktadır. Bu mesele tariflere te'sir ettiği gibi tahsis konusunda da görüleceği üzere, tahsisten sonra Âmm lafza geri kalan fertlerine nisbetle Âmm denilmesi hakikat midir, mecaz mıdır? tartışmasına da te'sir etmiştir.

Semerkandî bu konuda Cessas'a ve memleketimizin ekser meşayihine göre ictima ve kesret şart, istiâb şart değildir; Irak meşayihine göre ise istiab şarttır, demektedir.(2)

.....

1)Gazalî, II, 33,

2)Semerkandî, s.256.

3-Çoğulun Delâlet Ettiği Fert Sayısının

En Azı

Çoğulun delalet ettiği fert sayısının iki veya üç olması hususundaki görüş ayrılığı , Âmm lafız için yapılan tariflere de yansımaktadır. Zira çoğul lafızlar da Âmm lafızlar grubuna girmektedir. Onun fert sayısının iki veya üç olması aynı zamanda diğer Âmm lafızların da fert sayısının iki veya üç olmasını gerektiriyor. Âmm lafız için yapılan tarifleri ve Âmm lafzın en az kaç fert kalıncaya kadar tahsis edilebileceği meselesini incelediğimizde yukardaki sonuca ulaşırız.

Semerkandî'nin Âmm lafzın tanımını yaparken kendilerinden "Eshabu'l-Hadis" diye bahsettiği kimselerin tariflerinde bu te'siri daha açık bir şekilde görüyoruz. Onlar bu ihtilaf sebebiyledir ki, tariflerine "iki veya daha fazla" kaydını koyma ihtiyacını hissetmişlerdir. (1)

Şimdi bu iki grubun görüşlerini ve delillerini inceleyelim.

Hz. Ömer, Zeyd b. Sabit, İ. Malik, Davut, Kadı Ebu Bekir, Ebu İshak, İ. Şafî'nin arkadaşlarından bir grup, (2) ve bazı nahivciler (3) e göre çoğulun en az miktarı ikidir. İ. Şafî, Ebu Hanife, Mutezile uleması, İ. Şafî'nin arkadaşlarından bir grup ve İ. Muhammed'e göre (4) çoğulun en az miktarı üçtür.

Birinci grubu teşkil edenlerin delilleri: Bu grubun delillerine baktığımızda , bunların tesniyenin de cem'i olduğunu isbatlamaya çalıştıklarını görürüz. Şimdi bu delilleri gözden geçirelim.

.....

1) bk. Eshabu'l -Hadis .

2) Âmidî, II, 204 .

3) İbn. Kudame, s. 203.

4) Pezdevî, II, 3

a-Kitapdan getirdikleri deliller:

"Biz seninle beraberiz (aranız da geçecekleri) dinliyoruz" (1) Allahu Teala, Hz. Musa (a.s) ile Harun (a.s) ı kastetmesine rağmen "sizinle beraber" ifadesini kullandı. (2) **وَهَلْ أَتَاكَ نَبْوُ الْمَثَلِ إِذْ تَسْتَوُوا بِالْمُزَابِ** "اذا دخلوا على داود ففزع منهم، قالوا لا نخشى خصمان بغى بعضنا على بعض" "Sana davacıların haberi geldi mi? Hani odasının duvarına tırmanmışlardı. Davud (a.s) yanına girmişlerdi de (Davud (a.s) onlardan korkmuştu. Korkma dediler, biz iki davacıyız. Birimiz ötekinin hakkına saldırdı." (3) Davacılar iki kişi olmasına rağmen **"تَسْتَوُوا"** "دخلوا" "قالوا" onlara raci'olan zamirler cemi'olarak kullanıldı. (4) **"فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلَا مَهَ الشُّدُوسِ"** "Eğer kardeşleri varsa, anasının payı altıda birdir" (5) Allhu Teala **"إِخْوَةٌ"** "kardeşler" lafzıyla iki kardeşi kastetti. "Belki de **"عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنَّهُمْ جَمِيعًا"** "Onları lafzıyla Allahu Teala Yusuf (a.s) ve kardeşini kastetti. " **"إِذْ يَحْكُمَانِ عَلَى الْحَمْرِ إِذْ لَفِشْتَ فِيهِ غَنَمَ الْقَوْمِ وَكُنَا لِحَكْمِهِمْ"** "Davud ile Süleyman (a.s) a da (lüt - fettik), hani onlar, toplumun davarının yayıldığı bir ekin hakkında hükmediyorlardı, biz de onların hükümlerine şahit idik." (7) Ayetinde "Davud ile Süleyman (a.s) hakkında çoğul zamir kullanıldı. (8)

- 1) Şuara/ (26):15.
- 2) Âmidî, II, 205.
- 3) Sâd (38) 21-22.
- 4) İbn. Kudame, s. 203, Âmidî, II, 205.
- 5) Nisa (4): 11.
- 6) Yusuf (12): 83.
- 7) Enbiyâ (21): 78.
- 8) İbn. Kudame, s. 203-204, Âmidî, I, 205.

b- Sünnetten getirdikleri deliller:

Nebi(s.a.v) den rivayet edilen "الأثنان فما

"فوقهما جماعة" "İki kişi de ikiden ziyadesi

de cemaattir."(1)

c-Lügat cihetinden delilleri:

"اجتماع" cemeat "جماعة" dan türetilmiştir .

"اجتماع" "Bir şeyi bir şeye katmak manasına gelir .

Bu mana üçte ve daha fazlasında gerçekleştiği gibi ,
iki de de gerçekleşir.(2)

d-İki kişinin kendilerinden bahsederken çoğul
zamir kullanmaları ; "كُنَّا وَفَعَدْنَا" Kalktık ve o -
turduk misallerinde olduğu gibi .(3)

Amm lafzın delalet ettiği fert sayısının en a-
zının üç olduğunu söyleyenler,yukardaki delillere kar-
şı söyle cevap vermektedirler:

"إنا معكم مستمعون" "Biz sizinle bereberiz (aranız
da geçecekleri) dinliyoruz."(4) "كم" lafzından maksad
Musa ve Harun(a.s) ile Firavun ve kavmidir.Bunlar çoğul
olduğu için çoğul zamiri kullanıldı.(5)

Davud(a.s) ın kıssasına gelince ; "الخصم" laf-
zı bir kimse için de topluluk için de kullanılır.Me-
sela:"هؤلاء خصمي" "Bu benim hasımım", "هذا خصمي"
"Bunlar benim hasımım"denilir.Ayette,"iki hasım -"
dan her birinin , birer kişi olduğuna dair bir delil
yoktur.(6)

1)İbn.Mace, İkame, Salat, 44, I, 312.

2)İbn.Kudame, s.204, Âmidî, II, 205.

3)Âmidî, II, 205.

4)Şuara(26):15.

5)Âmidî, II, 205.

6)a.g.e a.y.

"فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلْيُمِوْا السُّدُسَ" "Eğer kardeşleri var -
sa"(1)"^{الهوة} "kardeşler" Bundan maksad üçtür ancak, iki
kardeşle beraber buluna anaya altıda bir vermemizē
bizi sevkeden başka bir delil vardır. O da bu husus -
ta icmanın bulunmasıdır. Nitekim Hz. Osman, iki kardeş
sebebiyle anaya altıda bir verince İbn. Abbas(r.a) ,
iki kardeş sebebiyle anayı mirastan mahrum bıraktın .
Halbuki Allahu Teala "....^{فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ} (ölenin)
kardeşleri varsa..." buyurdu. Ne senin lisanında ne de
kavminin lisanında " ^{الأخوان} "iki kardeş" ^{افوق} "de-
ğildir, diye itirazda bulundu. Hz. Osman ise O nun deli-
line direk karşı çıkmadı. Kendisinden önce ve kendisi-
ne kadar olan uygulamanın böyle olduğunu söyledi. Ya-
ni O da, " ^{اخوة} "kardeşler lafzının iki kardeşe lügat-
ciyetiyle delaletinin olmadığını kabul etti.(2)

"عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنَّهُمْ جَمِيعًا" Belki de Allah on-
ların hepsini bana getirir." " "onlar" dan maksad
Yusuf(a.s), kardeşi ve "....^{فَلْنِ أَرْجِ الْأَرْضَ حَتَّى يَأْتِيَ لِي أَبِي أَوْ} "Eabam bana izin verinceye kadar veya....bu yerden ay-
rılmayacağım." diyen Semûn dur.

"وَكُنَّا لَهُمْ شَهِيدِينَ" Biz de onların hükümlerine
şahit idik"(3) Buradaki "هم" çoğul zamirinden maksad ,
Davud(a.s), Süleyman(a.s) ve kendisi hakkında hüküm ve -
rilen kimsedir. Bunlar bir topluluk teşkil ettiği için
cemi zamiri kullanılmıştır.(4)

1) Nisa(4):11

2) İbn. Kudame, s.204, Amidi, II, 205.

3) Yusuf(12);83.

4) Enbiya(21):78.

5) Amidi, II, 206.

Sünnetten getirdikleri delil ise , iki kişiyle kılınan namazın hükmünün ve faziletinin cemaatla kılınan namazın hükmü ve fazileti gibi olduğunu ifade eder Lügat açısından iki kişiye cemaat denileceğini ifade etmez.(1)

Lügat cihetinden getirdikleri delile gelince ; Bir şeyi bir şeye katmak manası üçte bulunduğu gibi , ikide de bulunsa bile , bu durum ikiye cemaat dememizi gerektirmez.Çünkü bu dilde kıyasla elde edilen bir sonuçtur. Dilde kıyas yapılamayacağı için ,bu delil geçersizdir.(2)

İki kişinin kendilerinden bahsederken çoğul zamir kullanmaları ,tesniyenin çoğul olduğunu göstermez,tek kişi de kendisinden bahsederken çoğul zamir kullanabilir.Fakat tek kişi cemaat değildir.İki cemaat olmadığından dolayısıdır ki ,başkaları onlardan bahsederken çoğul zamir kullanarak," قاموا وقعدوا " "kalktılar ve oturdular" diyemez.(3)

Amm lafzın delalet ettiği fert sayısının en azı üçtür, diyenler de fikirlerini destekleyen deliller getirmişlerdir. Bu delillerden bazıları şunlardır:

a- Yukarda kaydedildiği gibi İbn.Abbas(r.a)ın , Hz.Osman'a olan itirazı.

b-Dilciler"iki adam"ve "adamlar"lafızlarını bir birinden ayırmışlardır."İki adama ", "adamlar" demek bu farkı kaldırmak demektir.(4)

1)Âmidî, II, 206.

2)a.g.e a.y.

3)a.g.e a.y.

4)İbn.Kudame,s.204,Âmidî, II, 208.

c-Şayet "adamlar" lafzının "iki adam" a ıtlakı doğru olsaydı "adamlar" ın kendisiyle sıfatlandığı - şeyle "iki adam" ın da sıfatlanması doğru olurdu. Oysa, "جاءني رجال ثلاثة" "bana üç adam geldi" demek doğru olduğu halde "جاءني رجلان ثلاثة" ifadesindeki "iki adam" 1, "üç" lafzıyla nitelemek doğru olmaz. (1)

d-Dilciler , tesniyenin ve çoğulun zamirlerini bir birinden ayırmışlardır.

e-"Hiç bir adam görmedim, bilakis iki adam gördüm." "ما رأيت رجالاً بل رجلين" ifadesi doğrudur. Şayet "adamlar" lafzı iki adam için doğru ise , peki neden "adamlar" lafzının nefyi doğru olmuştur. (2)

"علي دراهم" "Dirhemler borcum var!" diyen kim- senin borcunun alt sınırının üç dirhem olduğu anlaşılır. (3)

Amm lafzın delalet ettiği fertlerin en azı üçtür, diyenlerin getirmiş olduğu bu delillerde ten- kide maruz kalmıştır. Şöyleki:

Birinci delilin hilafına olarak, Zeyd b. Sabit' ten "الأخوان إخوة" "iki kardeş, kardeşlerdir ve çoğulun en azı iki dir" sözleri rivayet olunmuştur. İkinci de- lillerine gelince: İki adam , ikiye has bir çoğuldur, a- damlar ise iki ve daha fazlasını kapsar. Üçüncü madde- ye ise şöyle bir tenkid yapılmıştır. Üç, Amm çoğul "الرجال" "adamlar" için bir sıfattır. Bunun böyle olması iki adam gibi has çoğulların hepsi içinde bir sıfat olmasını ge- rektirmez. Dördüncü madde de tesniye zamiriyle cemi za- miri arasındaki farkın delil getirilmesi de aynı şekil-

.....

1) Amidi, II, 208,

2) a.g.e a.y

3) a.g.e a.y

de cevaplanır.Tesniye zamiri has bir çoğula aittir.Ce - mi zamiri ise bundan daha fazlası içindir.Beşinci de - lillerine gelince," ماریت رجالا بل رجالین "adamlardan maksad iki adam olmayınca , bu ifadenin doğruluğunu bizde ka - bul etmeyiz.(1)

D-Âmmın Diğer Lafızlardan Farkı

1-Âmm İle Mutlak Arasındaki Fark

Mutlak bir şeyin hakikatına ve mahiyetine bir kayıt kastedilmeksizin delalet eder.Âmm ise "الناس" in- sanlar lafzında olduğu gibi , teayyün etmiş çokluğun kastedilmesiyle beraber,bu hakikate delalet eder. Mesela ,umûmiliğinedair her hangi bir delil veya kari- ne bulunmayan nekre mutlaktır;Âmm değildir.Çünkü onun delaleti , çokluk olmaksızın hakikatın bizzat kendisine delalet eder.(2) Mutlak,has lafız grubuna girer.(3)

Âmm lafız,sınırlama olmaksızın,fertlerinin hep - sini kapsamaya delalet eder.Mutlak ise cinste şayi bir fer veya fertlere delalet eder. Cinsin bütün fert- lerine delalet etmez.Eundan dolayı usulcüler Âmmın u - mûmiliği şumûliyani, ihate ve kapsama yoluyla ,mutla- gın umumiliği ise bedelîdir.Şumûlî ve bedeli olmanın farkını Şevkani şöyle izah ediyor.Umûmuşşumûl,küllî- dir yani,hüküm her bir ferdin hakkında tek tek geçer- lidir.Umûmu'l-bedelde ise , lafzın fertleri arasında bir ortaklık vardır.Bu ortaklıktan bedel yoluyla umum anlama imkanı vardır. Ancak , bedel yoluyla umumilik- te tek tek herbir fert üzerine hükmedilmez.Bilakis fertleri hakkında ,şayi bir fer üzerine hükmedilir.(4)

1)Âmidî,II,208.

2)Abdulaziz Buhari,II,24;

3)Taftazani,I,34 .

4)Muhammed Edip Salih,II.12.

2-Âmm İle müsterek Arasındaki Fark

Âmm lafzın delalet ettiği fertler aynı cins fertlerden meydana gelmektedir. Âmm lafzın delalet ettiği fertler birden fazla olmasına rağmen, bu fertlerin manası birdir. Fakat mananın tahakkuk ettiği mahaller birden fazlasıdır. Âmm lafız , aynı manaya delalet eden bu müteaddit fertleri , derleyip toplayıp bir araya getirme yoluyla kapsar. Zikredilen bütün bu özellikleri haiz bu lafız kapsadığı ortak mana için bir konuluşla konulmuştur.(1)

Şimdi yukarda anlatılanları bir misalle izaha çalışalım.

"الرجال" "Erkekler" lafzı , başına cinsi belirten harf-i tarif geldiği için bu lafız, Âmm bir lafızdır . Ve bu lafzın delalet ettiği fertlerin hepsi de erkek cin sine aittir. Her nekadar erkek cinsinin fertleri birden fazla ise de , hepsi de "erkeklik" manasına delalet ederler ve, "الرجال" "erkekler" lafzı "erkek manası için bir konuluşla konulmuştur.

Müştereğe gelince , anlamları ayrı ama, yazılışları aynı olan kelimelerdir. Türkçede bunlara "eşsesli kelimeler" diyoruz.(2) Yani müsterek, farklı farklı manalara delalet eder. Manaların farklı olması lafzın delalet ettiği fertlerin de farklılığını gerektirir. Kanaatimizce , müstereği Türkçe'ye "eş anlamlı kelimeler"(3) şeklin de tercüme etmek yanlıştır. Zira eş anlamlı sözcüklerden maksad, farklı lafızlarla aynı manayı anlatmak demektir. Bu açıdan, eş anlamlı kelimeler, eş sesli dediğimiz "müştereğin tam zıddı olmaktadır. Mesela; Kara ve siyah lafızları aynı manayı anlatan değişik lafızlardır, ve bunla-

1) Debûsî, Vr.47, Pezdevî, I, 36, Serahsî, I, 125, Gazalî, II, 33, Abdulaziz Buharî, I, 36, Taftazanî, I, 32.

2) Yüzbaşıoğlu N., Yüzbaşıoğlu M.s. 132.

3) bk. Hüseyin Atay , Abdolvahhab Hallaf'ın Usû'l-Fıkıh Tercümesi, s.

ra "eş anlamlı kelimeler " denir.(1) Çuvalın bağını bağda unuttum ifadesinde ise , "bağ"sözcüğü farklı iki mananın aynı lafızla ifadesidir ki buna eş sesli denir. (2)

Zaten hiçbir lafzın farklı manalara aynı anda bir konuluşla delalet etmesi mümkün değildir.Bu sebeple ,müştereğin fertlerine delaleti,maksadın bu fertlerden ve manalaradn hangisi olduğu belli oluncaya kadar mücmel kabilindendir.Zira müşterek lafzın bu farklı manalardan her birine delalet etme veya etmeme ihtimali bulunmaktadır.Oysa Âmm lafız,bİR mani bulunmadığın da kapsadığı fertler aynı manaya delalet ettiğinden,o-manadan başka bir manayaihtimali olmadığından, içine aldığı fertlerin hepsine kesin ve eşit bir şekilde delalet eder.Müşterek lafzın farklı mana ve fertlere delalet etmedeki belirsizliği bedel yoluyla umumlüğünü gerektirir.Zira bu lafzın fertlerine delaletindeki belirsizliği bütün fertlere sirayet eder.Bu da her bir fertten,diğer fertler gibi kastedilme ihtimalini doğurur.Ancak müşterekin bu durumu mücmel kabilinden olduğu için,mücmelliğini ortadan kaldıracak bir delile ihtiyaç duyulur.

Müşterek lafız bu farklı manalara,farklı defalarda konulmuştur.Başka bir tabirle müşterek,iki yahut daha çok manalara müteaddit vaz'larla konulmuş bir lafızdır.Yani müşterek,manalarından her bir manaya müstakil,münferit olarak konulmuştur.(3)

.....

1)Gencan-Tahir Neşat,s.259.

2)Eşsesli sözcüklerin tarifine bk.Yüzbaşıoğlu N.,Yüzbaşıoğlu M. s.132

3)Debûsi,Vr. 47-48,Serahsi,I,125,Abdülaziz Buhari,I,36,Sadruşşeria,I,33,Taftazani,I,33.

Mesela : " الْقَرُّ " lafzında hayız ve tuhur farklı ve bir birini nefyeder bir surette yani, lafzın birine delalet ettiği ortaya çıkmasıyla diğerine delalet etmemek suretiyle müsterek olmuşlardır. Ve bu lafız, bir defasında müstakil ve münferit olarak "hayız" manasına konulmuş; diğer bir defasında ise yine müstakil ve münferit olarak temizlik manasına konulmuştur. (1)

II-KONULUŞ VE KULLANILIŞ BAKIMINDAN

ÂMM LAFİZ

A-Konuluş Bakımından Âmm Lafız Hakkındaki Görüşler

Âmm lafzın hükmü konusunda yani, Âmmın kapsadığı fertlere delaleti hususunda farklı görüş ve rivayetlere rastlıyoruz. Bu husustaki görüşleri üç grupta toplamak mümkündür:

1-Erbabu'l-Umûm

Bu görüş sahiplerine göre Âmm lafız, içine aldığı bütün fertlere delalet eder. Cessas, bu görüşü kimlerin savunduğunu genel olarak şöyle ifade ediyor: Âmm lafzı beyan eden delilin, Âmm lafızdan sonra gelmesini kabul etmeyenlerden, bu lafzın umumiyetine hükmedenlerin hepsi de Âmmın hususiliğine dair mukarın bir delil olmadıkça onun hakikatının umum olduğu görüşündedirler. (2) Nitekim İmam-ı Azam'ın ve İmam-ı Şafi'nin görüşleri de bu doğrultudadır. (3) Ancak lafzın fertlerine delaletinin kesinliği açısından aralarında görüş farklılığı bulunmaktadır. (4) Ebu'l-

.....

1) Dēbusī, Vr. 47

2) Cessas, I, 103

3) Pezdevī, I, 291, 296

4) a.g.e. a.y.

Hasan el-Kerhi'den bu konuda haberlerin umumlugu hususunda vakfettiği, emir ve nehiylerde gelen Âmm lafızların umumluguna hükmettiği şeklinde ve böyle bir ayırım yapmaksızın bütün Âmm lafızların umumluguna hükmettiğine dair iki farklı rivayet bulunmaktadır.(1)Semerkandî, Abdu'l-Kahir el-Bağdadi'nin, İmam-ı Şafi, İ.Malik, İ.Ebu Hanife ve arkadaşları ile eski kelimcilerin vaz'ı itibariyle kendi manası kapsamında kabul edilebilecek bütün fertleri, Âmmın içine aldığı şeklinde görüşleri olduğunu zikrettiğini rivayet eder.(2)

Âmm lafzın umumiyetine hükmedenler görüşlerinin doğruluğunu isbat için bazı deliller getirmişlerdir .-

Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

Âmm lafzın hususi manası olduğuna dair bir delalet olmadığı zaman bu lafzın umum ifade etmesi bizzat dilin konuluşuna ve aslına dayanmaktadır.Aynı zamanda Başlangıçtaki selefin ve onlara tabi olanların ihtilafa düştükleri konularda birbirlerine umumî lafızların geçtiği ifadeleri delil getirmeleri de görüşlerinin bu doğrultuda olduğunu gösterir.Nitekim Hz.Ali Hz.Osman'la milk-i yeminle iki kız kardeşe vati'da bulunmak hususunda ihtilafa düşmüştü.Bu hususta Hz.Ali "Ayetin biri onları helal kıldı, diğeri ise haram kıldı(3) Haram kılma daha evladır." demiş;Hz.Osman'da ayetlerden birinin iki kız kardeşi milk-i yemin suretiyle bir arada bulundurmayı helal kıldığını, diğeri ayet ise haram kıldığını kabul etmiş fakat helal kılmanın daha evla olduğunu savunmuştur.(4)

.....

1)Cessas, I, 101.

2)Semerkandî, s.279.

3)bk.Nisa (4):23,24.

4)Cessas, I, 104, Pezdevi, I, 302.

Yine Hz.Ali ile Abdullah b.Mes'ud(r.a)un kocası ölmüş hamile kadının iddeti hakkındaki ihtilafı da bu konuda delildir.Hz.Ali(r.a.) böyle bir kadının iddetinin iki müddetten(1) en uzağı olduğunu söylüyor.Bunu söylerken "والذين يتوفون منكم ويذرون أزواجا يتربصن بأنفسهن" "içinizden ölenlerin geriye bıraktıkları eşleri,dört ay on gün (bekleyip) kendilerini gözetlerler."(2) "Hamile olanların bekleme süresi,yüklerini bırakmalarına kadardır.(3) Her iki ayetin umumuyla amel etmektedir.Abdullah b.Mes'ud (r.a.) ise bu kadının iddetinin çocuğunu doğuruncaya kadar olduğunu söyledi.Bunu söylerken "وأولات الأحمال" "Hamile olanların bekleme süresi,yüklerini bırakmalarına kadardır."ayetine istinat etti.Bu ayetin "أربعة أشهر وعشرا" "... dört ay on gün ..." ayetinden sonra indiğini söyledi.Bu sebeple bu ayet diğer ayetin aleyhine olarak geçerlidir,önceki ayeti nesh eder,dedi.Görüldüğü üzere hem Hz.Ali hem de Abdullah b.Mes'ud (r.a.) lafzın umumuna itibar etmişler,lafzın kendisinden başka bir şeyle onu te'yit yoluna gitmemişlerdir.(4)

Hız.Ömer,İbn.Abbas ve İmran İbnü-l Hüseyin,kadınla evlenme akdi yapılmasıyla,duhul vaki olmasa da kadının anasının haram olacağını söylediler.Onlara karşı bunun mübhem olduğu itirazında bulunuldu.Burada da ancak lafzın

.....

1)İki müddetten maksat: Birisi kocası ölen kadınların

bekliyeceği iddet müddeti olan dört ay on gün bk.Bakara,234.İkincisi,hamile kadınların iddeti olan çocuklarını doğuruncaya kadar olan zaman.

2)Bakara(2):234.

3)Talak(65):4.

4)Cessas,I,105-106,Serahsi,I,136,Pezdevi,II,301.

zahirine müracaat ettiler.(6)

Hız.Ömer, Sevad arazisinin taksimini isteyen Hız. Zübeyr, Hız. Bilal ve diğer sahabelere karşı, "للفقراء" (Bir de o mallar), göç eden fakirlere aittir ki (onlar), yurtlarından ve mallarından (sürölüp) çıkarılmışlardır." (1) "والذين" (2) "Ve onlardan önce o yurda (Medine'ye) yerleşen, imana sarılanlar (yani daha önce hicret edip, Medine'ye yerleşen müslümanlar)" (3) bunların her birine hak tanınmıştır. Onu aranızda taksim edersem insanlara bir şey kalmaz. Sizden zenginler arasında, dönüp dolaşan bir meta olur. Hız. Ömer (r.a.) onlara karşı bu ayetlerin umumuyla delil getirdi. Onlara doğru yolu gösterdi ve açıklığa kavuşturdu. Bunun üzerine onlar da Hız. Ömer'in fikrine döndüler. (4)

Bu misallerden ve açıklamalardan âmm lafzın umum ifade etmesinin bizzat Arap Dili'nin aslına dayandığı anlaşılmaktadır. Aralarında herhangi bir ihtilaf olmaksızın selef'in yolu da budur. Mürcie'den bir grup çıkıncaya kadar selef ve daha sonrakilerden hiç kimse bu hususta muhalif görüş serdetmemiştir. İrca görüşü konusunda mezhepleri kendilerini zor durumda bırakınca, zahirleri fasıkların cezalandırılmasını gerektiren ayetlerin bu manayı gerektirmemesi için ilk olarak lafzın umum ifade etmesi görüşüne karşı çıktılar. (5)

1) Haşr(59):8.

2) Haşr(59):9.

3) Haşr(59):9.

4) Cessas, I, 109-110, Ayrıca konuyla ilgili tartışmalar hakkındaki tafsilat için bk. Ebu Yusuf, s.25, Rahâbi, I, 207

5) Cessas, I, 110.

6) Cessas, I, 109-110, Ayrıca konuyla ilgili tartışmalar hakkındaki tafsilat için bk. Ebu Yusuf, s.25, Rahabî, I, 207.

2-Erbabu'l-Husûs

Bazı usulcüler de Âmmın bütün fertlerine delalet ettiğini kabul etmezler. Onlara göre lafzın kesin olarak fertlerine delalet ettiği miktar, çoğulun en azıdır. Geri kalan miktar şüphelidir. Bu kısma Âmm lafzın delalet edip etmediği şüpheli olduğu için, Âmm lafızla ilgili bir hükmü bu kısımda geçerli kılmaya imkan yoktur. (1) Âmm lafız, kesin olarak çoğulda üç ;cinste bir ferde delalet eder. (2)

3-Vâkıfiyye

Kelamcılardan bir gruba ve İ. Eş'ariyye göre Âmm lafzın hiç bir hükmü yoktur. Hüküm ifade etme açısından durumu müşterek veya mücmel gibidir. Bu sebeple Âmm bir lafız varid olunca , ondan maksadın ne olduğu açıklığa kavuşuncaya kadar, onunla amel olunmaz. (3) Serahsî bu görüşte olanların hicri üçüncü asırdan sonra ortaya çıktığını söylüyor. (4)

.....

- 1) Gazalî, II, 45, Pezdevî, I, 300, Sadruşşeria, I, 38, Hudarî, s. 151.
- 2) Pezdevî, I, 300.
- 3) Serahsî, I, 132, Gazalî, II, 46, İbn. Kudame, s. 196, Pezdevî, I, 298, Âmidî, II, 186.
- 4) Serahsî, I, 132. Vakıfiyyenin delilleri ve bunlara verilen cevaplar için bak: Serahsî, I, 134-136, Gazalî , II, 38, 46-48, İbn. Kudame, 196-197, Pezdevî, I, 298, Sadruşşeria, I, 38, Abdulaziz Buharî, I, 299, Âmidî, II, 186.

B-Konuluğu Bakımından Ámm Lafızların

Tasnifi

Ámm lafızlar her dilde türlü türlüdür. Arapçada *ما، متى، من، كيف* gibi lafızlar ámm olup; bunların kim, ne, ne-zaman, her zaman, nerede, hangisi, şöyle mi, böyle mi gi-bi Türkçe'de karşılıkları vardır. Bu lafızlar umûm la-fızlardandır. Böyle olan lafızlara ámm lafızlar denilir.
(1)

Ámm lafızlar için çeşitli tasnifler yapmak müm - kündür. Misal olması kabilinden bir-iki tanesini vermek - le iktifa edeceğiz.

Ámm lafızları , *كل* ve *جميع* lafızları , istiğrak ma - nasına olan harf-i tarif le veya izafetle belirli kı - lınmış çoğul, lâmu' t-ta'rif veya izafetle belirli ha - le getirilmiş tekil lafız, ism-i mevsuller, şart isim - leri, soru isimleri, olumsuzluk veya yasaklama dan son ra gelen nekre lafız şeklinde şeklinde sıralamak müm - kündür. (2)

Umum için konulan şart esas alınarak ta ámm laf - zı tasnif etmek mümkündür. (3)

Biz, ámm lafzın lafzen ve manen, isimlendirilen - lerden çoğulu içine alması esasına dayalı bir tasnife istinaden , konumuzu işlemeye çalışacağız. Bu itibarla ' ámm lafızları, sigası ve manasıyla ámm lafızlar; sadece manasıyla ámm lafızlar şeklinde iki gruba ayırabili - riz. Şimdi bu iki grubu ayrı ayrı inceleyelim :

1) Büyük Haydar Efendi, s.150:

2) Abdulkerim Zeydan, s.254-257 , Ebu Zehra, s.157, Zekiyud - din Şaban, s.294-296.

3) Semerkandî, s:263.

1-Manası Ve Sigasıyla Âmm Olan Lafızlar

Bütün çoğullar, "الرجال" "adamlar", "النساء" "kadınlar", vb. , sigası ve manasıyla Âmm lafza misal teşkil ederler.(1) Çoğul lafızları da kendi içinde şöyle bir tasnife tabi tutabiliriz:

a-Çoğul Nekre

Abulaziz Buhari, çoğul nekrenin umum ifade etmesi hususunda şöyle diyor: Bir mani bulunmadığı zaman , bize göre cem-i münekker umum ifade eder. Bir mani bulunursa lafzın delalet ettiğinin en azına hamledilir. (2)

Umumda istiğrakı şart koşanlardan bazılarına göre , cem- i münekker Âmm değildir. (3) Lafzın umumıyla amel mümkün olsa bile, lafzın delalet ettiğinin en azına hamledilir. (4)

Nekranın umum ifade ettiğini savunanlar, لو كان فيهما "Eğer yerde, gökte Allah'tan başka ilahlar olsaydı, ikisi de bozulup gitmişti!" (5) Ayetini delil getiriyorlar "آلهة" lafzı cemi münekkerdir ve istisna dan ortaya çıkan bir delille Âmm'dır. Çünkü istisna, ummun işaretidir. Nekr nın umum ifade ettiğini kabul etmeyenler buradaki "لا" edatının, istisna için olmadığını bilakis "غير" manasında olduğunu ve kendisinden öncekinin sıfatı olduğunu söylüyorlar. Şayet "إلا" istisna için olsaydı kendisinden sonraki Lafzatullahın naşbe - dilmesi gerekirdi. Çünkü cümle olumlu ve tamdır. Lafza -
:.....

1) Abdulaziz Buhari, II, 3

2) a.g.e a.y.

3) Abdulaziz Buhari, II, 3, Muhibbüllüh b. Abdüşşekur, I, 268.

4) Abdulaziz Buhari, II, 3

5) Enbiya (21): 21

tullah'ın merfu olduğunda ihtilaf yoktur. Bu sebeple cem-i münekkerin umum ifade ettiğine dair bu ayetin delil getirilmesi doğru değildir. (1) Cem-i münekkerin umum ifade etmediğini savunanlar yukardaki delili red - detmekle kalmamışlar, aynı zamanda kendi fikirlerini şöyle savunmuşlardır: Nekre kesinlikle umuûm ifade etmez. Çünkü, "رجال" lafzından ıtlak anında bu lafzın, fertlerini istiğrakı hemen akla gelmez. Nitekim, "رجل" "bir adam" lafzında da bu akla gelmez. "عام رجال" "adamlar ayağa kalktı" diyenin sözünden hiç kimse adam cinsinin fertlerinin ayağa kalkmasının subutunu anlamaz. (2) Âmm lafzın tarifindeki ihtilaflara sebep olan amiller konusunda da bahsedildiği gibi, bu husustaki ihtilafın asıl sebebi de Âmm lafızda ictima veya istiğrakın şart koşulmasıdır. (3)

b-Cinsi Bildiren Lâmu't-Ta'rifin Çoğulun
Başına Gelmesi

Harfi tarif veya izafetle muarref olup ta ahdi hariciye mahmul olmayan çoğullar umum lafızlardandır. Ma'hud-u harici bulunmayarak mutlak zikrolunan lamu't-ta'rif ile muarreften, ancak istiğrak manası anlaşılır. Lamu't-ta'rif ile muarrefte asıl olan ahd-i haricidir. Ondan sonra istiğrak gelir. Bu ikisini de anlamak mümkün olmazsa cins manasına mecaz olur. (4)

.....

1) Hudari, s.153-154, Muhammed Edip Salih, II, 15.

2) Hudari, s.153-154.

3) Âmm lafzındaki ihtilafların sebepleri bk. Abdulaziz Buhari, II, 3, Hudari, s.153-154, Muhammed Edip Salih, II, 15.

4) Debûsi, Vr. 59, Pezdevi, II, 3-4.

"فلان يركب الخيل" sözünden maksat at cinsidir. Falan kimse atlara biner demektir. Çoğullarda istiğrak manasının anlaşılması daha da uygundur. Zira lafzın çoğul olması ondan fertlerin maksut olduğuna ve muarref olan çoğuldan istisnanın sihhati de, umum için olduğuna delildir.

(1)

Muarref çoğul iki açıdan umum içindir:

a) Muarref cem'i kesret, münekker cem'i kesretten daha çok şeyi içine alır. İçine aldığı fertler münekker cem'i kesretten daha fazladır. Bundan dolayı "رجال من الرجال" "Erkeklerden bir takım erkekler" denilir de tersi söylenmez. Bu durumda muarref çoğulun ya istiğrak ifade etmesi gerekir, ya da istiğrak olunmayan adedi ifade etmesi gerekir. İkincisini söylemek doğru olmaz, doğru olan birincisidir. (2)

b) İstiğrağı ifade eden şeyle te'kidî caizdir. Te'kid yeni bir şeyi değil, bilakis te'kid olunanı kuvvetlendirmeyi ifade eder. Şayet te'kid olunan istiğrak ifade etmeseydi te'kid görevini yapan bunu ifade etmezdi, veya yeni bir şey ifade ederdi ki bu durum muhaldir. (3)

"والمطلقات يتربصن" "Boşanmış kadınlar beklerler." (4) "والمحصنات من النساء" "Kadınlardan evli olanlar" (5) ayetlerde geçen "المطلقات" "Boşanmış kadınlar", ve "المحصنات" "Evli kadınlar" çoğuldurlar ve başlarına cinsi tarif eden "ال" gelmiştir. (6)

1) Mahmut Es'ad Efendi, s.152-153

2) Amidi, II, 189-190

3) a.g.e a.y.

4) Bakara(2):228

5) Nisa(4):24

6) Hallaf, s.182

c-İzâfetle Belirlilik Kazanan Çoğullar

İzafetle belirlilik kazanan çoğullar da âmm lafızlar grubuna girmektedir. Bu konuda şu ayetleri misal verebiliriz."

"يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ الْإُنثَىٰ"

"Allah size, çocuklarınız (ın alacağı miras) hakkında, erkeğe kadının payının iki mislini tavsiye eder." (1)

"Onların mallarından "خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا" bir miktar sadaka al ki, onunla onları temizleyesin." (2)

"Size analarınızla evlenmeniz haram kılındı." (3)

Birinci ayette "أَوْلَادِكُمْ" "çocuklarınız," ikinci ayette "أَمْوَالِهِمْ" "malları", üçüncü ayette "أُمَّهَاتِكُمْ" "analarınız" lafızlarından her biri, muzaf çoğuldur, umum ifade eder. Muayyen bir sayıyla sınırlandırılmaksızın malların çocukların ve annelerin hepsini içine alır. (4)

Bazen Şâri', çoğula muzaf olan bir çoğula hükmü bağlar. "خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً" "Onların mallarından sadaka al." (5) ayetinde olduğu gibi, Şâri' almak hükmünü mallara bağladı. "أَمْوَالُهُمْ" "mallar" çoğuldur ve "هُمْ" "onlar"a muzaf kılındı. "هُمْ" de çoğuldur. "Acaba bu emir "هُمْ" lafzına nisbet edilen malların bütün fertlerinden zekat alınması gerektiriyor mu? yoksa muhatabların her bir ferdinden, mal kapsamına giren fertlerden tek bir ferdin alınması kafi midir? Hanefilerin cumhuru ikinci görüşü kabul etmektedirler. Ve buna delil olarak, bu ifade-

1) Nisa(4):11

2) Tevbe(9):103

3) Nisa(4):23

4) Muhammed Edib Salih, EI, 14.

5) Tevbe(9):103

nin sürekli kullanılışını getirirler. Nitekim, ^{يَجْعَلُونَ أَيْمَانَهُمْ} "يَجْعَلُونَ أَيْمَانَهُمْ" Parmaklarını kulaklarına tıklarlar." (1) a-
yeti, onlardan her bir ferdin parmaklarının fertlerin-
den her ferdini kulaklarının her bir ferdine soktukla-
rını ifade etmez. Bilakis, her bir ferdin iki kulağına
iki parmağına sokması kastedilmektedir. (2)

2-Sadece Manasıyla Âmm Olan Lafızlar

a-Olumlu Cümlede Bulunan Nekre

Usulcülerin çoğuna göre olumlu cümlede bulunan
nekre umum ifade etmez. (3) Bazıları salahiyet cihetiyle
umum ifade ettiğini söylerken; Mutezile de bedel yoluyla
umum ifade eder demiştir. Ancak doğru olan görüş ulema-
nın ekserisinin kabul ettiği görüştür. Lafzın delalet
ettiği fertlerin tamamından her biri için hükmün uygun-
luğu yani, hükmün bu fertlerin tamamını kapsamasına uy-
gun olması kabul edilebilir. Fakat mesele Âyanın umumi-
liği meselesidir. Mesela: "فَتَمْرِ رَقَبَةً" "Bir köleyi azat et-
mek" (4) ayetinden maksat, köleler cinsinin genel olarak
azat etme hükmüne uygunluğuna rağmen, her yemin bozmada
tek bir kölenin azat edilmesidir. (5)

İ. Şafi, yukardaki ayetteki gibi mutlak olarak zık-
redilen nekranın umum ifade ettiği görüşünü savunmakta-
dır. "فَتَمْرِ رَقَبَةً" ayeti ona göre Âmm olduğu için küçüğü-
büyüğü, beyazı-siyahı, kafiri-mümini, sağlamı-hastayı i-
çine alır. Bundan hasta icma ile, kafir de öldürme kef-
faretime kıyasla tahsis olunmuştur. (6)

.....

1) Bakara (2):19.

2) Hüdari, s.168-169.

3) Serahsi, I, 158, Semerkandî, s.270, Pezdevi, II, 24.

4) Mücadele (58):3.

5) Semerkandî, s.270.

6) Berahsi, I, 159, Pezdevi, II, 25.

Hanefiler ise, bu ayet Âmm değildir; mutlaktır, diyorlar. Çünkü " رَقَبَة " ferde delalet eder. Tek bir ferdi kendisi vasıfsız olduğu halde, vasfa ihtimali olarak içine alır. Bu ayet mutlaktır. Mutlağın ise takyide ihtimali vardır; tahsise ihtimali yoktur. Zira Âmm tahsis olunur; has tahsis olunmaz, takyid olunur. (1)

Nekranın bedel yoluyla umumluğu hususuna gelince, bu iddiada bulunanlar bunu söylerken lafzın altında bulunanın, lafzın delalet ettiği fertlerden biri olduğu halde salahiyette lafzın delaletini tümünden her birine niyet ediyorlarsa, bu görüşe bizzat de katılırız. (2)

Nekrenin ictima ve şumul yoluyla lafzın bütününe içine aldığı kastediliyorsa, bu doğru değildir. Çünkü lafzın kalıbı tek bir fert için konulmuştur. Tek için konulan bir lafız umuma delalet eden bir karine bulunmadıkça daha fazlasını içine almaz. Bunun tersini iddia edenin delil getirmesi gerekir. (3)

b-Olumsuz Cümlede Bulunan Nekre

Nekreye umum delili bittiği zaman Âmm olur. Çünkü nekrenin buna ihtimali vardır. Nekrenin umum ifade etmesinin delilleri kısım kısımdır. Mesela: " " kelimesinin nekrenin başına gelmesi gibi. Aynı şekildi, cümlelerin olumsuz olması da nekrenin umumluğunun delilidir. Bu durumda nekrenin Âmm olması zaruridir. (4) Bu zarurilik nekrenin sıfı gası sebebiyledir. (5)

.....

1)Pezdevi, II, 25.

2)Semerkandî, s. 270.

3)a.g.e. a.y.

4)Serahsi, I, 160, Semerkandî, s. 271, Pezdevi, II, 12.

5)Serahsi, II, 160, Pezdevi, II, 12.

Nefiy mahallinde bulunan nekre ,nefiy kelimesi-
nin cümlede bulunan fiilden önce gelmesi veya isimden
önce gelmesi yönünden iki çeşittir." **مارايت رجلا** "
"Hiçbir adam görmedim", "**لا رجل في الدار** " "evde hiç adam
yoktur" misallerinde olduğu gibi her iki çeşitte de
zaruret yoluyla, olumsuzluk umum üzerine sabit olur.
(1)

Zaruret yoluyla nekrenin umum ifade etmesinden
maksad şudur: "**مارايت رجلا في هذا اليوم** " "Eu gün hiç adam
görmedim demekle o kişi, muayyen olmayan, belirsiz
tek bir adam görmeyi nefyettiğini haber vermiştir .
Adamlar cinsinden muayyen olmayan bir kimseyi görme-
yi nefyetmek ancak bütün fertlerin nefyedilmesiyle
meydana gelir.(2)

Bu sebeple yukardaki ifadeyi kullanan kimse mu-
ayyen tek bir adam görse bile haberine yalancı olmuş o-
lur.Böylece marifenin hilafına olarak,zaruret yoluyla
olumsuz cümlede bulunan nekre umum ifade eder. **مارايت** "
اليوم زيدا " ifadesi başkasını görmediğini gerektirmez.
Çünkü bu muayyen bir zatın nefyedilmesidir.Kastettiği
kimseden başkasını görse ,haberinde yalancı olmaz.(3)

Nekre hakikaten veya hükmen olarak olumsuz cüm-
lede bulunur.Hakikaten olumsuz cümlede bulunmasından
maksad lafzan ve manen nefiy mahallinde bulunmaktır.
Mesela "**لا اضرب رجلا** " "Hiç bir adamı dövmem."denil-
diğinde "**رجل** " lafzı hem lafzan hem de manen nefiy ma-

1)Serahsî, I,160.

2)Serahsî, I,160, Semerkandî.s.271, Pezdevi, II, 12.

3)Semerkandî, s.271.

hallinde bulunmuştur.Aynı şekilde " لا ضرر ولا ضرار " ha -
disinde her iki kelime hakikaten nefiy edatı olan " لا "
dan sonra bulunduklarından,âmm olup"zarar vermek ve za-
rara zararlarla mukabele "olmadığını ifade ederler.

Hükmen nefiy mahallinde bulunmaktan maksad laf-
zan nefiy mevcut olmayarak mananın nefiy mahallinde bu-
lunmasıdır.Nehiy, istifham-ı inkâri,olumlu şart gibî;
Mesela, nehiy makamında "Hiç bir hayvanı dövme" denil-
diğinde ,buradaki nehiy nefiy manasını içine alır.Aynı
şekilde istifham-ı inkâri makamında "sen böyle yüksek
bir bina gördün mü?"denildiğinde,"görmedin" demek ol-
duğundan,nefiy manasını ifade eder.(1)

Müsbet şart mahallinde vaki olan nekreler suret-
lerine nazaran has iselerde onunla men'murad olunur ise
manası âmm olur. Mesela;"Bir insanı döversen vezaya çarp-
tırılırsın" denildiğinde , " انسان " kelimesi lafzan has
ise de" hiç bir insanı dövme manasına olduğu cihetle
âmmdır.Ancak müsbet şartla men'kastedilmiyor da haml
kastediliyor sa hem lafzan hem de manen has olur.Me-
sela;"Savaşta bir düşman öldürürsen şu kadar ödüle na-
il olursun."denildiğinde "düşman kelimesi hem lafzan
hem de manen hasdır . Menfi şart sureten âmm,manen has-
tır.(2)

1) Es'ad Efendi,s.157-158.

2)a.g.e s.158.

c-Umûm Bir Vasıfla Nitelenen Nekre

Nekrenin umuma delalet etmesine sebep olan amillerden birisi de onun, umumi bir sıfatla nitelenmesidir.

(1) Bundan maksad sıfatlananın (nekre keliminin) nevinin fertlerinden herbirinin bu umumi sıfatla sıfatlanmasıdır.

Bu sıfatın nev'in fertlerinden sadece birisine ait olmasıdır. Mesela "رجل كوفي" "kûfeli bir adam", bu nisbetle Kûfe'nin adamlarının tamamının sıfatlanması doğru olur.

Nekre bu sıfatın misli bir sıfatla nitelendiği zaman sıfatın umumiliğinin zarureti sebebiyle her nekadarı zatı itibarıyla has da olsa umumileşir. (2) "والله لا أكلم أمك إلا"

"Allah'a yemin olsun, kûfeli bir adam müs, tesna hiç kimseyle konuşmayacağım", "ولا أتزوج امرأة"

"Kûfeli bir kadın hariç hiçbir kadınla evlenmeyeceğim", "والله لا أقربكم إلا بوما أقربكم فيه" "Allah'a yemin olsun kendisinde yaklaşacağım bir gün hariç, ikimize hiç bir gün yaklaşmayacağım", misallerin tümünde müstesna, sıfatının umumiliği sebebiyle âmm olur. (3)

d-Cinsi Bildiren Lâmu't-Ta'rifin Müfred

Nekre Lafzın Başına Gelmesi

"ال" "Elif ve lâm asıl itibarıyla ta'rif içindir. Ararap, "رايت رجلا ثم كلمت الرجل" "bir adam gördüm sonra o adam ile konuştum" der. Yani, görmüş olduğum bu adamın bizzat kendisiyle konuştum demek ister. "كما أرسلنا إلى فرعون رسولا" "Fir'avna bir elçi gönderdik t

Firavun, Resule isyan etti! (4) Ayetinde olduğu gibi .

1) Serahsî, I, 161, Pezdevi, II, 19.

2) Abdulaziz Buhari, II, 19.

3) Serahsî, I, 161, Pezdevi, II, 19-21.

4) Müzzemmil (73): 15-16.

Yani Firavun, bahsi geçen bu Resulün bizzat kendisine isyan etti. Lamu't-tariftten ahd manasını anlamak mümkün olmazsa, zaruri olarak cins ifade eder. Çünkü cinsi belirten " ال " in başına geldiği lafzın, delalet ettiği cins diğer cinsler arasında ismiyle taayyün etmiştir. (1) " الزانية والزاني " "Zina eden kadın ve erkek" (2) " والسارق والسارقة " "Hırsızlık eden erkek ve kadın" (3) " واحل " "Allah alış veriş helal; ribayı haram kılmıştır." (4) " البيع ينقل الملكية " "Alışveriş mülkiyeti nakleder." İlk ayetteki " السارق " " الزانية والزاني " "Zina eden kadın, zina eden erkek", " البيع " "Erkek hırsız, kadın hırsız", üçüncü ayetteki " والسارقة " lafızları ve son ifadedeki " البيع " lafzı cins ifade ederler. Çünkü başlarına cinsi bildiren lamu't-tarif gelmiştir. Ve bu lafızlar umumumilik kazanmışlardır. Cins, sadece hususi bir fert veya fertlerde değil, kendisinin bütün fertlerinde tahakkuk eder. (5)

e-Marifeye Muzaf Müfred Nekre

Müfred nekre marifeye muzaf olduğundan, umum ifade eder. " المرأ مؤاخذ باقراره " " Kişi ikrarıyla sorumlu tutulur." cümlesindeki " اقرار " lafzı marifeye muzaf olduğundan umum ifade eder. (6)

.....

- 1) Debusi, Vr. 59, Pezdevi, II, 16.
- 2) Nûr (24): 2.
- 3) Maide (5): 38.
- 4) Bakara (2): 275.
- 5) Pezdevi, II, 13-19, Hallaf, s. 182.
- 6) Es'ad Efendi, s. 155-156.

f-Umum İfade Eden Bazı Arapça Lafızlar

1- ائى

Nekredir. Bununla muzafun ileyhinin cüz'ü kastedilir. Bunun üzerinde dilciler fikir birliği etmişlerdir. "ائىم يائىنى" "Onun arşını hanginiz bana getirecek." (1) Allahü Teala'nın "يأتوننى" demeyip "يأتينى" demesi, maksadın muhatablar içinden fert olduğumu göstermektedir. (2) Pezdevi, İ. Muhammed' den konuyla alakalı şu ifadeyi zikrediyor. "ائى عبيدى ضربك فهو حر" Efendi, "kölelerimin hangisi senin döverse o hürdür." dese ve köleleride o adamı döverse hepsi âzad olurlar. (3)

"ائى" şart mevkiinde vaki olursa, başına geldiği şeyi bir fiilin takip etmesi lazımdır. Muzaf olmasının gereği olarak ancak isimlerin başına gelmesi gerekir. Bu isim şart olmaya uygun değildir. Bundan dolayı, muzafun ileyhden sonra şart olacak bir fiilin gelmesi zaruridir. Muzafün ileyhten sonra gelen bu fiil hâssa müstenid olursa "ائى" nun sıfatı olmaya uygun olmaz ve bundan muradın husus olduğu anlaşılır. Ve ancak bir ferdî içine alır. Muzafun ileyhden sonra gelen bu fiil "ائى" ya dönen bir zamire müstenid olursa, "ائى" ya sıfat olması uygun olur. Bu sıfatın umumu sebebiyle "ائى" da umum ifade eder. "ائى عبيدى ضربك فهو حر" "Kölelerimin hangisi seni döverse o hürdür." ifadesinde fiil "ائى" ya dönen bir zamire dayanmaktadır. Bu sebeple "ائى" nün sıfatı olur, umum ifade eder. (4)

1) Neml (27):38.

2) Serahsi, I, 161, Pezdevi, II, 21.

3) Pezdevi, II, 22.

4) Abdulaziz Buhari, II, 22.

Yukarıdaki ifade de "ای عیسیٰ طربوک" şeklinde muzafun iley-
den sonra gelen fiilin cem'i kullanılmaması bunun fert için ol-
duğunu gösterir. Bu tek bir ferdi ifade etmesine rağmen yukarda
izah edildiği gibi, amm bir sıfatla sıfatlandığı zaman, o sıfatın
umum ifade etmesi sebebiyle "ای" da umum ifade eder. (1)

2-

مَنْ

Akıl sahiplerine hasdır. Tekil, iki, üç ve çoğul için; müzek-
ker müennes için kullanılır. Mesela birisi, malik olduğum kimse -
lerden kim eve girerse o hürdür, derse bu ifade köle ve cariyeyi
içine alır. Bu lafız soru, şart ve haberde kullanılır. İlk ikisinde
kesin olarak umum ifade eder. Bu evde kim var? denildiğinde ora-
da olanların sonuna kadar sayılması gerekir. Beni kim ziyaret e-
derse ona bir dirhem var ifadesi, bunu söyleyeni ziyaret eden her-
kese bir dirhem alma hakkı kazandırır. Haber de bazen amm bazen
hâs olur. "Bana ikramda bulunanı ziyaret ettim." ifadesiyle mu-
ayyen bir kimse kastediliyor. Şart ve soruda tek tek fertlerin
umumunu kapsar. Haberde ise lafzın ihtiva ettiğinin umumunu kap-
sar. "مَنْ شَاءَ مِنْ عِبْدِي الْحَقِّ فَهُوَ حُرٌّ" "Kölelerimden kim hür ol-
mak isterse o hürdür". İfadesinde olduğu gibi "مَنْ" den sonra "مِنْ"
gelirse, "مَنْ" in umum ifade etmesi nasıl olacak? Pezdevi yukarda
ki cümle hakkında arkadaşlarımız, kölelerin hepsi azad olmayı is-
terlerse hepsi azad olurlar demekteler, diyor. (2)

1) Pezdevî, II, 22.

2) Debûsî, Vr. 59, Serahsî, I, 155-156, Pezdevî, II, 6, Abdulaziz Buha-
rî, II, 6.

Ancak şöyle bir ifade kullanılsa " **مِنْ شَيْءٍ مِنْ عِبَادِي عَتَقَهُ فَأَعْتَقَهُ** " " K lelerimden kimin azad olmasını istersen, onu azad et. " Ebu Yusuf ve İ. Muhammed, emredilen kimsenin hepsini azad etmesi gerekir diyorlar.        " **مِنْ** "      bir laf zdir. " **مِنْ** " ise emreden kimsenin kölelerini b şkalarından ayırmak içindir. " **فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ** " ayetinde olduğu gibi.

Ebu Hanife ise, biri müstesna diğerlerini azad etmesi gerekir diyor.        Efendi, umum ifade eden kelimeyle baziyet ifade eden kelimeyi bir arada kullandı. Bu durumda ikisinin de hakikatıyla amel etmek gerekir. (1)

S     imkan nisbetinde hakikatına hamletmek gerekir. Ancak burada umum asıldır.        Efendi, fiili buna izafe etti. " **مِنْ** " lafzı umumi bir sıfatla nitelendi. Bu sebeple tebizle amel etmenin vaki olduğu kadar müstesna, um  mla hükmetmek gerekir. Lafzın delalet etti ininin tamamından bir müstesna olması bundandır. (2)

Bu kelime akıl sahipleri hakkında mübhem olarak konulmuştur. Hususada ihtimali vardır. Mesela: "Sizden kim ilk olarak kaleye girerse, ganimetten ona Őu kadar var" denilse; bir kimse ilk olarak kaleye girse ona ganimet verilir. İki veya daha fazla kimse beraberce ilk olarak kaleye girseler ganimet alma hakkını kaybederler.        " Evvel " geçen ferde ait bir isimdir. " **مِنْ** " lafzına " evvel " kelimesi bitiştii için, hususa delalet etti. Bununla hususilik ihtimali taayyün etmiŗ oldu. Umûmilik düştü. Ganimet ancak diğerlerine geçip birinci olan kimsenin hakkı oldu. (3)

.....

1) Deb  si, Vr. 59, Serahsi, I, 155-156, Pezdevi, II, 6, Abdulaziz Buhari, II, 6.

2) Abdulaziz Buhari, II, 7,

3) Pezdevi, II, 8.

İsmi mevsullerde sılasına itibar olunur. Şayet sılası umumî ise, onun umumiliği ile ismi mevsul umumilik kazanır. Sıla has ise sılasının hususulığı ile hususilik kazanır. (1)

Yukardaki ifadeyi biraz daha açacak olursak ; " " lafzı sıfatlanırsa yani mevsuf olursa, manen nekre olur. Buna bağlı olarak hass olur. Mevsul olursa, bazen umum bazen husus ifade eder. " **اليوم رأيت من يحسن إلى الفقراء** " Bu gün, fakirlere yardım eden kimseyi gördüm. " cümlesinde " **مَنْ** " kelimesi mevsuf ve hastır. " **ومن الناس من يقول آمنا بالله** " İnsanlardan bazısı Cenab-ı Hakka iman " (2) ayeti kerimesinde " **مَنْ** " lafzı mevsul'dür. Bazı fertlere has olmayı ifade eder. " **مَنْ** " lafzından sonra " **أَوَّلًا** " gelirse umumdan çıkar has olur. Nitekim " **من دخل هذا الحصن أولا فله كذا** " Bu kaleye evvela kim girerse ona şu kadar ihsan var. " denildiğinde " **مَنْ** " kelimesi has olur. Hatta kaleye iki kişi aynı anda girse ihsana hak sahibi olmazlar. (3)

3-

كل

Fertler yoluyla ihata içindir. (4) ayetinde olduğu gibi, her isimlendirilenin tek başına itibar edilmesi; onunla başkasının beraber olmaması fertler yoluyla ihtatanın manasıdır. Bu mana, bu kelimenin izafe olunduğu şeyde gerçekleşir. Yani bu kelimenin umumluk muzafun ileyhte ortaya çıkar. Bu lafız marifeye muzaf olduğunda cüzlerini ihata ile umum gerektirir. Nekreye muzaf olsa fertlerini ihata ile umum gerektirir. Mesela: " **كل عبد دخل الدار فهو حر** " Eve giren her köle hürdür. " ifadesiyle umumluk, kölelerde sabit olur; cariyelerde sabit olmaz. " **أعطي كل رجل من هؤلاء درهما** " Bu a-

1) Semerkandî, s. 275.

2) Ankebût (29): 10

3) Es'ad Efendi, s. 160

4) Âl-i İmran (3): 185, Enbiya (21): 35, Ankebût (29): 57.

damlardan her bir adama bir dirhem ver.", ifadesiyle umumluk bu adamlar hakkında gerekir, başkaları hakkında gerekmez. **كل امرأة** "Evlendiğim her kadın boş olsun" ifadesine, umumluk kadında olur, evlenme **"التزوج"** de olmaz. Nitekim, bir kadınla iki kere evlense ikinci evlilikte kadın boş olmaz. **"مَنْ"** kelimesi gibi, bunun da hususa ihtimali vardır. Ancak umum olma durumunda fertlerini gerektirme hususunda ona muhalefet eder. Fiillerin başına silasız gelmez. Silasıyla beraber fiillere bitiştiği zaman, onların umuluğunu gerektirir. **"كلما نصحت جلودهم"** ayetinde olduğu gibi. (1) **"كلما"** da tekrar vechi üzere şart manası vardır. Fiillere has olması da bunun delilidir. **"كل"** ve **"مَنْ"** arasındaki yukarda zikredilen farkın eseri hüküm vermede görülmektedir. Pezdevi, I. Muhammed'den şöyle bir ifade naklediyor: **"من دخل هذا الحصن أولا غله من النخل كذا"** "Bı kaleye ilk olarak kim girerse ganimetten ona şu kadar var." denilir de bir topluluk beraberce kaleye girerlerse, ganimet alma hakkı ortadan kalkar. Ancak **"كل من دخل منكم هذا الحصن أولا..."** "Sizden bu kaleye ilk olarak girenlerin her birine ganimetten su kadar var." ifadesi kullanılır da on kişi beraber kaleye girerlerse, her biri için, verilmesi vad edilen ganimetten tam bir miktar gerekir. **"كل"** lafzı tek tek fertler yoluyla ihtayı gerektirdiği için onlardan her birisi kendisinden arkaya kalan hakkında ilk oldu. Sadece **"مَنْ"** lafzı kullanılan ifade tarzında ise, toplu halde giren cemaatı nazar-ı itibara almak gerekiyor. Bu ise ilk olmaya muhaliftir. **"كل"** lafzının kullanıldığı durumda, on kişi tek tek kaleye girerse her açıdan ilk birinci giren olduğu için ganimet onun olur. (2)

.....

1) Cessas, I, 96, Serahsi, I, 158-159, Abdulaziz Buhari, II, 8.

2) Serahsi, I, 159, Pezdevi, II, 9.

4- جميع

Bu lafız da ihtatayı gerektirmesi bakımından " كل " lafzı gibidir. Ancak bu, ihtatayı ictima yani, bir araya toplamak suretiyle gerektirir. Diğer i ise infirat suretiyle gerektirir. Bu açıdan " جميع " cemi lafzı " من " ve " كل " kelimesinden farklılık arzeder. Çünkü " كل " fertler yoluyla ihtatayı gerektirir, " من " kelimesi ise ictima ve umumu gerektirir; kasten ihtatayı gerektirmez. Oysa " جميع " kelimesi ictima sıfatıyla .. kasten ihtatayı gerektirir. " كل " kelimesinin misli bir ihtatayı gerektirdiği için " جائز القوم كلهم اجمعون " misalinde olduğu gibi onu te'kid etmesi doğru olur. (1)

5- ما

Bu lafız akıl sahiplerinin dışındakilerin zatlari hakkında, akıl sahiplerinin ise sıfatları hakkında kullanılır. (2)

6- الذي

Bu lafız, " من " ve " ما " lafızlarının benzeridir. Mübhemdir. Akıl sahipleri ve akıl sahibi olmayanlar için âmm bir lafız olarak kullanılır. (3)

C-Kullanılışı Bakımından Âmm Lafız

Ulemanın ekserisine göre âmm lafız, kendi manası kapsamında kabul edilebilecek bütün fertleri ifade etmek üzere konulmuştur. Naslardaki vurudu yani, naslarda âmm lafzın kullanılışı bütün ulemanın ittifak ettiği üzere farklı farklıdır. Nitekim ulemanın âmm lafzın konuluşundaki görüş ayrılıklarının sebebi, bu lafzın alimlerin ekserisinin kabul ettiği üzere, bütün fertlerine delalet etmek üzere konulmasına rağmen naslar-

.....

1) Serahsi, I, 158, Pezdevi, II, 10, Abdulaziz Buhari, II, 10.

2) Serahsi, I, 156, Pezdevi, II, 11-12, Fenari, II, 68.

3) Serahsi, I, 156, Semerkandî, s. 273, Abdulaziz Buhari, II, 11-12.

da kullanılışının içine aldığı fertlerin tamamına delalet edip etmemesi açısından farklı farklı olmasıdır. Bu kullanılış farklılığından kastettiğimiz şeyi aşağıda maddeler halinde inceleyeceğiz.

1-Kesin Olarak Umumilik Kastedilen Âmm

Bazen âmm, kendi kapsamında kabul edilebilecek bütün fertleri ifade etmek üzere kullanılır. (1) Ve kendisiyle hususun kastedilme ihtimalinin olmadığına dair delil bulunur. (2) Nasda bu şekilde bir âmm geldiği zaman kesin surette kapsadığı şeylerin umumuyla hükmederiz. (3) Allahu Teala'nın "الله خالق" "وما من دابة" ((4) "Allah her şeyin yaratıcısıdır...." "كل شيء" "Yeryüzünde rızık Allah'a ait olmayan hiç bir canlı yoktur, (5) sözlerindeki umumlar gibi.

Arz, sema, ruh sahibi, ağaç ve daha başka ne varsa her birini Allahu Teala yaratmıştır. Ve bütün canlıların rızık Allahu Teala'ya aittir. (6)

2-Kesin Olarak Hususilik Kastedilen Âmm

Bu, umumiliğin devamını kaldıran ve fertlerin bir kısmının kastedildiğini açıklayan bir karâne ile beraber bulunan âmm'dir. "والله على الناس حج البيت" (İnsanların) Kabeye (gidip) haccetmesi, insanlar üzerinde Allah Teala'nın bir hakkıdır. (7)

.....

1) Zekıyyüddin Şaban, s. 296.

2) Hallaf, s. 185.

3) Safiî, s. 33.

4) Zümer (39): 62

5) Hûd (11): 6

6) Safiî, s. 33

7) Ali İmran (3): 97.

Bu ayetteki "الناس" "İnsanlar" âmm'dir. Ancak bununla hususi olarak mükellefler kastedilmiştir. Zira akıl çocuk ve delillerin teklifin dışında bırakılmasını gerektirir. (1)

Bu misalde de olduğu gibi akıl, umumî olarak gelen bütün teklîfî hükümlerden mükellef olmayanları çıkararak tahsis eder. (2)

3-Mutlak Âmm

Bu, tahsis edilme ihtimalini kaldıran bir karineye bitişik olmayan, umumîliğe delaletini de kaldırarak bir belirti bulunmayan mutlak bir umumdur. Umum veya hususu tayin eden lafzî, akli veya örfî karinelere yoksun nasların çoğunda geçen umum sâğlar bu gruba girer. (3)

.....

1) Hallaf, s. 185.

2) a.g.e. a.y.

3) a.g.e. s. 186.

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

ÂMM LAFZIN DELÂLETİ VE TAHSİSİ

ÂMM LAFZIN DELÂLETİ VE TAHSİSİ

I-ÂMM LAFZIN DELALETİ

A-Âmm Lafzın Tahsisten Önceki Delâleti

Ulemanın ekserisi âmmın şumulündeki bütün fertlere istisnâ olarak veya ictima yoluyla delâlet ettiğini kabul etmekte dirler. Fakat kapsadığı veya altında topladığı bu fertlere delâleti katî midâr zannî midir? meselesinde aralarında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Bu husustaki ihtilâfı iki hadde halinde inceleyelim.

1-Hanefilere Göre

Hanefilerin de dahil olduğu bir kısım alimlere göre tahsis olunmadıkça âmmın fertlerine delâleti, gerek fertleri içine alma açısından gerekse, içine aldığı fertlere delaleti açısından hass derecesinde katî'dir. Bu hususta emir, nehiy ve haberler arasında fark yoktur. Mahallinin bulunmaması sebebiyle umuma itibar etmek mümkün olmazsa, bundan maksadın ne olduğunu açıklayan açık bir delil gelinceye kadar duraklamak gerekir. (1)Tahsis olunursa âmmın geri kalan fertlerine delaleti katî değil zannîdir. (2)Tahsis olunmamış âmm lafzının delâletinden maksad bu lafzın tahsise ihtimali yoktur, demek değildir. Bilakis tahsis olunmamış âmm lafzında tahsise ihtimali vardır. Fakat, tahsis edici bir delil olmaksızın sadece lafzın tahsise ihtimali başlı başına bir delil olamaz ve âmmın fertlerine kesin olarak delâletine zarar vermez. Eğer âmmın tahsisine dair bir delil yoksa, âmmın katî olarak, umuma delaleti vakidir. (3)

Tahsis olunmamış âmmın fertlerine delâletinin kesinliğine dair getirilen delil şudur:

.....

1)Debûsi Vr.48, Serahsi, I, 132, Semerkandî, s.283-284, Pezdevi, I, 291-296.

2)bk. Tahsis Olunmuş Âmm Lafız.

3)Abdulaziz Buhari, I, 291.

Lafız ne zaman bir mana için konulursa, itlakı yani kayıtsız bulunması halinde bu manayı ifade etmesi gerekir.(1) Âmm olan lafız dil itibarıyla, bütün fertlerini kapsayıp içine alması için konulmuştur. Âmm lafzın hakiki manası budur. Onun için âmm lafız söylenince hakiki manası anlaşılmalıdır. Âmmın tahsisine, bazı fertlerine münhasır olduğuna dair bir delil bulunmadıkça, âmm lafzın bütün fertlerine delaleti kesindir. Âmmın bu durumu, hassın şu durumuna kıyaslanabilir. Nasilki hassı mecaza sarfedecek delil bulunmadıkça, müsemması kesin olarak sabit oluyorsa, âmmın bütün fertlerine delalet etmediğine dair delil olmadıkça, konulduğu manaya delaleti kat'ıdır. Aksini iddia eden kimsenin bahsettiği delilden kaynaklanmayan tahsis ihtimaline itibar olunmaz. Çünkü bu Şari'nin içinde bulunan bir iradedir. Biz bunu bilemeyiz ve buna vakıf olmak gücümüzün üzerindedir. Bu sebeple ortada olmayan delile itibar edilmez.

(2)

2-Cumhura Göre

Başta İ. Şafi olmak üzere Şafililerinde içinde bulunduğu bazı usulcüler ve cumhura göre tahsis edilmemiş âmm lafzın kapsadığı fertlerin tamamına delaleti kat'ı değil, zannidir.(3) Ebu Zehra'nın ifadesinden, Malikiler ve Hambelilerin de bu görüşte olduğunu anlıyoruz.(4)

Âmmın tahsisi ve kapsamı dahilindeki bazı fertlere hasredilmesi çok karşılaşılan bir durumdur. " Bir kısmı tahsis edilmemiş hiç bir âmm yoktur." ifadesinin usulcülerin arasında

1)Pezdevi, I, 304.

2)Abdulaziz Buhari, I, 305.

3)Serahsi, I, 132, Pezdevi, I, 298, Sadruşşeria, I, 39-40.

4)Ebu Zehra, s. 157.

yaygın olması,âmm lafzın tahsisinin çok karşılaşılan bir durum olduğunu gösteriyor.Bu ise mütekellimin âmm lafızdan maksadının husus olma ihtimalini ortaya çıkarır.Öyleyse,lafzın gelmesine mukarın olarak maksadın umum olmama şüphesi âmmde bulunur.Bir şeye ihtimal âriz olunca kesinlik ortadan kalkar.(1)Nitekim âmm lafzın te'kid edilebilmesi ve "Bize adamlar geldi." denildiğinde," Adamlardan" üçün kesin olarak anlaşılması ve daha fazlasının şüpheli olması da âmmın bütün fertlerine delaletinin kesin olmadığını gösteriyor.(2)

Sonuç olarak,Hanefilerle cumhuru delillerini,misallerini ve şahitlerini karşılaştırdıktan sonra,ameli bakımdan her iki tarafın fikirleri arasında esaslı bir fark olmadığını görmekteyiz.Çünkü umurun tahsis edildiğine dair bir delil olmadıkça,umumiliği ile iş yapmanın gerekli olduğu hususunda ihtilaf olmadığı gibi,umurun bir delil ile tahsis edilmeye ihtimali olduğunda da hiç bir ihtilaf yoktur.Delilsiz tahsis de kabul edilmeyecek bir yorumdur.Tahsis edildiğine dair delil olmayan umurun,umumiliğine delaletin kesin olduğunu söyleyenler bile,delaletinin kesin olmasıyla hiç tahsis edilemeyeceğini kastetmiş değillerdir.Kastettikleri delilsiz tahsis edilemeyeceğidir.Umurun delaletinin zanni olduğunu söyleyenler de mutlaka tahsis edileceğini kastetmemişlerdir.(3)

Hallafın dediği gibi tahsis olunmamış âmm lafız hususunda ameli bakımdan esaslı bir fark yoksa da,aslında bu lafız tahsis delilinin gelmesiyle ortaya çıkacak ameli bakımdan büyük bir ihtilafı potansiyel halinde kendinde bulundurmaktadır.Ayrıca teklifi hükümler hususunda cumhurla Hanefiler arasında bulunan farz-vacip ayrımı meselesinde de ameli te'sir

.....

1)Zencani,s.173,Taftazani,I,40.

2)Zencani,s.173.

3)Hallaf,s.175.

yapıp yapmayacağı araştırmayı gerektiren bir meseledir.

B-Tahsis Olunmuş Âmm Lafzın Delaleti

Hanefi mezhebinde geçerli olan görüşe göre, tahsisten sonra tahsis edilen âmm lafzın delaleti, İ.Şafi'nin tahsis öncesinde umum hakkında söylemiş olduğu gibi zanni olmasıdır. Çünkü tahsis, ancak bunu gösteren bir delille olabilir. Tahsisi gösteren delil ise çoğu zaman bir illet ile ta'lil edilmiştir. Bu illet, tahsisten sonra da âmmın kapsamı dahilinde kalan bazı fertlerde de mevcut olabilir. Öyle bir durumda tahsisten sonra geride kalan her bir ferdin âmmın delaletinin dışına çıkma ihtimali olacaktır. Bu ihtimalin bulunmasıyla beraber, tahsise uğramış âmmın geri kalan fertlerine olan delaleti kat'i olmaz, zanni olur. (1) Zamanımıza yakın usul kitapları tahsise uğramış âmm lafzın geri kalan fertlerine delaletinin zanniliği üzerinde ittifak olunmuştur demeleri, bu konuda hiç farklı görüş olmadığını göstermez. Bilakis bu ifade, Cumhurun görüşünün bu olduğunu gösterir. (2) Bu husustaki ihtilafa geçmeden önce, tahsis olunmuş âmm lafzın tahsis olunmamıştan farkına temas edelim.

Tahsis olunmuş âmm lafzın delaletinin zanni olması, kıyas ve haber-i ahad gibi zanni bir delille tahsis edilebileceğini gösterir. Oysa tahsis olunmadan önce Hanefilere göre âmm lafzın fertlerine delaleti kat'i olduğu için, zanni bir delil ile tahsis olunamıyordu. Bu izahtan sonra tahsis olunmuş âmm lafız hakkındaki ihtilafa geçelim.

.....

1) Cessas, I, 246, Debusi, Vr. 54, Pezdevi, 308.

2) bk. Muhammed Edib Salih, II, 106, Zekiyyüddin Saban, s. 301.

3) Abdulaziz Buhari

Bu husustaki görüş ayrılığını iki madde altında toplayabiliriz:

1-Âmm Lafız Tahsisten Sonra da
Hüccettir

Hanefi mezhebine(1)ve Cumhura göre Âmm lafız, tahsis olunanın dışında da delildir.(2)Konuyla alakalı ileri sürülen deliller:

a- Tahsisten önce Âmm lafız, delalet ettiği şeylerin tamamını içine alıyordu.Öyleyse bu tamamın kısımlarından olan bir şey hakkında delil olur.Biz zarureten lafzın bütün aksamına olan nisbetinin eşit olduğunu biliyoruz.Bundan bir muhassısla bir kısmını çıkarmak lafzın geri kalanı delaletinin ihtimalli olmasını gerektirmez.Onunla ibadet etmeyi ortadan kaldırmaz.Bazısında hüccet olması tamamında hüccet olmasına bağlı olsaydı,devir gerekirdi.Bu ise muhaldir.(3)

b-Amel etmeyi gerektiren şey, tahsis olunmamış kısımda da mevcuttur.Bu, lafzın bu kismada delaletini gerektirir.Muarız da yoktur.Muktazi bulunduğu ,mani bulunmadığı için hükmün sübutu gerekir.(4)

c-Selef, tahsis olunmuş umumî delil olarak kullanmıştır.(5)

Tahsis olunan Âmm lafız hakkında Hanefi Mezhebinde geçerli olan görüşe göre , tahsis olunan kısım ister bilinsin isterse bilinmesingeri kalanda Âmm lafız delildir.Ebu'l-Hasan el-Kerhi, İsa b.Eban ve Ebu Sevr tam-

1)Pezdevi ,I,308

2)İbn.Kudame, s.208, Gazali, II,45.

3)Amidi, II,214-215

4)a.g.e, II,216.

5)Pezdevi, I,308.

bunun zıddı bir görüş serdederek, tahsis edilen Âmm lafzın artık delil olmayacağını söylemişlerdir. Bir kısım usulcüler ise , tahsis olunan kısım belli ise geri kalanın eski hali üzerine kalacağını ; mechul ise umum hükümün düşmeyeceğini söylemişlerdir. Diğer bir kısım usulcüler ise tahsis olunan kısım belli ise Âmm geri kalanda eski hali üzere kalır; belli değilse tahsis delili düşer demişlerdir.(1)

2-Tahsis Olunmuş Âmm Lafız Geri Kalanda

Hakikat mıdır, Yoksa Mecaz mıdır ?

Kadı Ebu Zeyd ed-Debûsi(2) ve İ.Şafi'nin taraftarlarına göre , tahsisten sonra Âmm lafız hakikattir.(3) Debusiye göre Selefin görüşü de budur.(4) Bir kısım usulcüler ise her halukarda mecaz olur dediler. Çünkü lafız umum için konulur ve ondan konulduğu şeyin dışında bir şey kastedilirse mecaz olur.(5)

Tahsis olunmuş Âmm lafzın hakikat veya mecaz olması hususundaki ihtilafın sebebi hakkında da görüş ayrılığı bulunmaktadır.

Bir görüşe göre , bu husustaki görüş ayrılığının kaynağı , Âmm lafızda istiâb veya ictimai şart koşmaktır. Bu iddiaya göre ; Âmm lafızda ictimayı şart koşanlara göre , lafzın delalet ettiği fert sayısı üçün altına ininceye kadar hakikattir. Bundan sonra ise mecaz olur .

1)Debusi, Vr. 54, Pezdevi, I, 306.

2)Debusi, Vr. 54, 54.

3)İbn.Kudame, s. 209.

4)Debusi, Vr. 54.

5)İbn.Kudame, s. 209.

Tahsis geçiren Âmmın mecaz olduğunu söyleyenlere göre ise,artık bu lafız delil olmaz.Diğer bir görüşe göre i- se bu,tamamen yeni bir meseledir.Zira ictime şart koş- malarına rağmen tahsis olunmuş Âmm lafzın mecaz olduğunu söyleyenler olduğu gibi,istiabı şart koşmalarına rağmen bu lafzın hakikat olduğunu söyleyenler de olmuştur.(1)

II-AMM LAFZIN TAHSİSİ

A.Tahsis Ve Tahsisin Cevazı

Gazlî, Âmm lafzın umûm ifade ettiğini kabul edenler arasında , ister akli ister sem'î, işe rse başka bir delil-le olsun bu lafzın tahsisi hususunda görüş ayrılığı bil-miyoruz, diyor. Şu ayetlerin ve hadislerin tahsisi hakkında ittifak varken bu durum nasıl inkar olunabilir. "الله خالق كل"

"وَتَجِبُ إِلَيْهِ الْأَشْيَاءُ كُلٌ شَيْئًا" (2) "Allah her şeyin yaratıcısıdır." "شئ"

"Her şeyin ürünleri ona toplanır." (3) "وتدبر كل شئ بأمر ربها"

"Rabbinin emriyle herşeyi yıkar, mahveder. (4)" "الوَيْسَنُ كُلِّ شَيْءٍ"

"Kendisine her şey verilmiştir." (5) "مُشْرِكًا" "مُشْرِكًا"

leri öldürünüz." (6) "والسارق والسارقة" "Erkek hırsız, kadın hırsız"

sız"(7)" والزانية والزاني "Zina eden kadın,zina eden erkek"(8)

"أوصيكم" (9) "Ana-babası ona varis olursa" "وورثه ابواه"

Allah çocuklarınız hakkında size tavsiyede

"Göğün suladı, - وغبما سقت السماء ففيه العشر " (10) bulunuyor."

[illegible]

ii) Abdulaziz Buhari, I, 307.

2) Zümer (39) 62.

3)Kasas (28):57.

4)Ahkaf(46):25.

5)Neml(27):23.

6)Tevbe(9):5.

7)Maide(5):38.

8)Nur(24):2.

9) Nisa(4):11.

10)Nisa(4)11.

ğında onda bir."(1)

Şeriatın umumlarının hepsi asılda, mahalde ve sebepte bulunan şartlarla tahsis olunmuşlardır. Tahsis olunmamış âmm çok az bulunur. Nitekim, "إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ" "Allah her şeyi bilir" (2) ayetinde olduğu gibi. Bu umumu üzere bakidir. (3)

Amidi ise bu konuda ehemmiyet verilmeyecek bazı itirazların olduğunu söylüyor. Ve Gazalî'nin âmm lafzın tahsis edilebileceğine dair açıklama yapmaksızın zikrettiği delilleri şeriata ve akla dayandırarak açıklıyor. Tahsisin olabileceğinin, şer-i şeriften misalleri: Kitapta tahsisin vuku bulunduğunu görüyoruz. "اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" "Allah her şeyin yaratıcısıdır ve her şeye gücü yeter." (4) Allah, kendi zatını yaratıcı değildir, buna gücü de yetmez. Halbuki bu da ayette geçen her şey lafzına dahildir. "مَا تَذَرُ مِنْ شَيْءٍ" "Üzerinden geçtiği hiç bir şeyi bırakmıyor, onu kül gibi yapıyor." (5) Yer ve dağlar üzerinden geldiği halde onları kül gibi yapmadı. "وَيَسِّرُ كُلَّ شَيْءٍ" "Rabb'in emriyle her şeyi yıkar, mahveder." (6) "Ona her şey verilmiştir..." Bu ayetlerin hepsi de tahsis olunmuştur. Hatta "وَصَوَّبَ كُلَّ شَيْءٍ عَلِيمٌ" "ayeti hariç tahsis olunmamış âmm yoktur, denilmiştir. Şayet tahsis caiz olmasaydı Kitap da vaki olmazdı. (7)

1) Ahmed b. Hanbel, I, 145, Buhari, Zekat 55, II, 133, Tirmizi, 15, (II, 213), Ebu Davud, Zekat, 12, (II, 502);

2) Ankebut(29):62.

3) Mustasfa, II, 98-99.

4) Ahkaf(46):25.

5) Zariyat(51):42.

6) Neml(27):23.

7) Amidi, I, 300-301

Akli delile gelince;umumun tahsisini,âmmın hakiki manası olan umum cihetinde mecaz yoluyla husus cihetine sarfetmekten başka bir manası yoktur.Bu sarfetme işi ise muhal değildir.Bu sebeple,şehir halkından bazıları gelmese bile şehir halkının hepsi bana geldi denilmesi doğru olur.Yani,umum lafzı tahsis olunmuş şekilde kullanılabilir.Tahsis gerektiren sebep açısından da tahsis,muhal değildir.Bu hususta bir mani varsa (yani tahsise tek bir mani vardır.)oda tahsis sebebi- nin bulunmamasıdır.(1)

B-Hanefilere Ve Cumhura Göre Tahsis

Âmm lafzın tahsis olunabileceği hususunda alimlerin çoğu ittifak etmişlerdir.Fakat,âmmın bir delile binaen umum anlamından çıkarılıp sadece bir kısım fertlerinin kastedildiği sonucuna varıldığı bütün haller sözkonusu delile bakılmaksızın mutlak olarak tahsis diye mi isimlendirilecektir;yoksa, tahsisten söz edebilmek için bazı şartlar mı aranacaktır meselesi,Cumhurla Hanefiler arasında görüş ayrılığına sebep olmuştur.

Tarafların tahsis ile ilgili yaptıkları tarifler gerçevesinde konumuzu tahlil etmeye çalışalım.

Abdulaziz Buhari Hanefi mezhebine göre tahsisin doğru tarifini;" Mustakil mukterin bir delil ile âmmın bazı fertleriyle sınırlandırılması " olduğunu söylemektedir.(2)Demek ki Hanefilere göre âmmın umum manasından çıkarılıp bazı fertleriyle sınırlandırılabilmesi için tahsis edici delilde iki vasıf aranıyor.Bunlardan birisi,muhassısın mustakil olması;ikincisi,tahsis edici delille,tahsis olunanın aynı zaman içerisinde gelmesi.

....."

1)Âmidî,I,300-301.

2)Abdulaziz Buhari,I,306.

Hanefilerin mustakil şartını koymalarından sıfat ve istisna gibi Cumhurun muhassıs olarak kabul ettiği şeyleri tahsis edici delil kabul etmediklerini anlıyoruz. Bunun sebebi ise, Hanefilere göre tahsiste muaraza manasının bulunmasıdır. Oysa ne sıfatta ne de istisnada bu mana yoktur. (1) Delilin âmm lafza mukarin olması yani, aralarında zaman farkının bulunmaması şartının sebebi şudur. Tahsis, Şari' nin lafzın delalet ettiği fertlerden kastetmediklerini çıkardığını göstermesi suretiyle yaptığı bir açıklamadır. Âmma aynı zamanda gelmesi, açıklayıcı delil için gerekir. Açıklayıcı delil, tahsis olunandan sonra gelirse, maksat âmm lafzın bazısı olduğu halde bütün fertleri anlaşılır. Bu durum ise Şari' nin insanları cehalete düşürmesi anlamına gelir. Çünkü böyle bir durumda insanların, hakikata ulaşmaları için elleride bir bilgi bulunmamış olur. Bunu her türlü eksikliklerden münezze Allah Teala' ya nisbet etmek muhaldir. (2)

Çoğunluğu teşkil eden Şafiiler ile Cumhura göre ise, âmmın umum anlamından çıkarılıp bazı fertlerine hasr edilmesi kayıtsız şartsız tahsis sayılır. Umum anlamını engelleyen delil ister mustakil isterse gayr-ı mustakil olsun ; yine bu delil isterse âmma mevsul yani, hemen onun akabinde zikredilmiş isterse âmmdan ayrı olsun. Ancak delil munfasıl olursa âmm ile amelden sonra gelmemesi gerekir. Çünkü böyle olması halinde tahsisten değil nesihden söz edilebilir. (3)

.....

1) Abdulaziz Buhari, I, 306.

2) Cessas, I, 197, Abdulaziz Buhari, I, 292, Hudari, s. 173.

3) Zekiyyüddin Şaban, s. 292, Muhammed Edip Salih, II, 83.

C-Nesih İle Tahsis Arabındaki Fark

Hem nesih hemde tahsiste bazen netice itibariyle hükmün bazı fertler için geçerli kılınmadığını görüyoruz. Acaba tahsise de fertlerinin bir kısmı alakalı hükümden hariç tutulduğu için kısmî nesh diyebilirmiyiz yoksa diyemezmiyiz. Aklımıza takılabilecek bu tip sorulara, usulcülerin mezkur iki delil arasında bulunduğunu tesbit ettiği farklarla cevap vermeye çalışalım. Bu sahayla ilgili, kitaplarda rastlayabildiğimiz farklardan bazıları şunlardır.

1-Hüküm yerleşir, yani biz bu hükmün sürekliliğine hükmederiz. bundan sonra Şari kısmî veya külli nesh ile hükmün geçerliliğini kaldırır. Şari neshe hükmetmekle ilk hükmün geçerlilik süresini sınırlamış olur. Tahsis ise ismin kapsadığı şeylerin bazısındaki hükmün açıklanmasıdır. Demek ki nesh hükmün müddetini sınırlıyor; tahsis ise hükmün kimlere delalet ettiğini açıklıyor. (1)

2-Tahsis ve nesh delilleri birbirinden farklılık arzeder. Mesela akıl, âmm lafzı tahsis edebildiği halde, onu nesh edemez. Çünkü nesh maslahatların illetleriyle alakalıdır. Bu illetler bizzat akıl yoluyla bilinemezler. Yani nesh ancak bir söz ve hitabla olur. Tahsis ise, akıl ve karinelerle olduğu gibi sem'î delillerle de olabilir. (2)

3-Tahsis fertlerin bazısında olur. Nesh ise fertlerin bazısında olduğu gibi hepsinde de olabilir. (3)

4-Tahsis icma ile de olabilir. Fakat nesh icma ile olmaz. (4)

.....

1) Cessas, I, 150, Debusi, Vr. 55.

2) Cessas, I, 150, Sadruggeria, I, 46.

3) Muhammed Edib Salih, II, 84.

4) Cessas, I, 146, Hudari, s. 263, Muhammed Edib Salih, II, 84.

5-Tahsis ile nesh'in farkını maddeler halinde anlatmaya bağlamadan önce de bahsettiğimiz gibi,âmmin tahsisi ile âmmin bazı fertlerinin nehedilmesi arasında benzerlik bulunabilir. Her ikisinde de hüküm âmmin bazı fertleriyle sınırlandırılmış olması itibariyle bunlar birbirine benzer. Fakat başka bir yönden farklılık gösterirler şöyle ki :Neshte genel hüküm,başta bütün fertleriyle ilgilidir,sonra nasih delilin gelmesiyle bazı fertlerine nisbetle bu hüküm ortadan kalkar ve âmmin hükmü diğer fertlerle sınırlı olmak üzere kalır.Tahsis-te ise hüküm,baştan itibaren âmmin bir kısım fertleriyle ilgilidir,bütün fertleriyle ilgili değildir.Bu yüzden tahsisi gösteren delilin Hanefilere göre âmma mukarin ve mevsul olması, Cumhura göre ise âmmin uygulanmasından önce gelmiş olması gerekir.Böylece âmm ile hükmün,geldiği vakitten itibaren veya uygulanmasından önce bazı fertleri ile sınırlı olduğu ortaya çıkmış olur.Buna karşılık neshi gösteren delilin Hanefilere göre âmmin gelişinden ;Cumhura göre âmmin uygulanmasından sonra gelmesi şarttır.(1)

D-Hanefilere Ve Cumhura Göre Muhassıs Ve Kısımları
Hanefilere göre muhassısın mustakil ve âmm lafızla aynı zaman içerisinde gelmesi gerekir.(2)

Cumhurun ve Hanefilerin tahsis edici delilde aradıkları şartlar farklı olduğu için,birine göre tahsis olan diğere göre farklı bir isim alabiliyor.Şöyle ki :Muhassıs istisna,şart,sıfat ve gaye gibi muttasıl olursa Hanefiler buna tahsis değil,âmm bazı fertlerine kasrı diyorlar.Bu durumda,Cumhura göre muhassıs ismini alan tahsis edici delil,kasr edici delil ismini almış olur.(3)

.....

1)Debûsi,Vr.51,Ebulhuseyin,I,234,Pezdevi,I,310,Abdulaziz Buhari,I,309-310,Hudari,s.173,Zekiyüddin Şaban,s.365.

2)Cessas,I,197,Debusi,Vr.51,Serahsi,I,133,Pezdevi,I,310,Taftazani,I,42.

3)Sadruşşeria,I,42,Abdulaziz Buhari,I,306.

Muhassısın mustakil olması durumunda da aralarında her zaman tam bir mutabakat sağlandığı söylenemez. Zira Hanefilere göre tahsis edici delil ister mustakil isterse gayr-ı mustakil olsun, âmma mevsul olması gerekir oysa Cumhura göre mevsul olmayan muhassısın tahsis edici delil olarak kabul edilebilmesi için onunla amel edilmeden önce gelmesi kafidir. Bu durumda şartlar gerçekleştiğinde birine göre muhassıs olan diğerine göre nasih olmuş olur.

Hanefilere ve Cumhura göre muhassıs meselesini bu şekilde özetledikten sonra ,muhassısı Cumhurun tasnifi doğrultusunda ele almaya çalışacağız. Yeri geldikçe hanefilerden farklı görüşlerini de kaydedeceğiz.

1-Mustakil Muhassıs

Cumhur ve Hanefilerin mustakil muhassısı tahsis edici delil olarak kabul ettiklerini daha önce gördük. Usulcüler arasında bu hususta ittifak olmasına rağmen tesbit edebildiğimiz kadarıyla muhassısların adedinde tam bir görüş birliği olmadığını görüyoruz. Mesela bazılarında mustakil muhassıs olarak sadece akıl, Kitap ve Sunnetin zikredildiğini görmekteyiz.(1) Bazıları ise mustakil ve gayr-ı mustakil muhassısın toplam adedinin on olduğunu söylerken(2), bir kısmı ise dokuz demistir.(3)

Biz ekser usulcülerin kitaplarında yer verdiği muhassısların bazılarını maddeler halinde anlatmaya çalışacağız.

a-His

His, umumi olarak gelen nassı tahsis eder. Nitekim Allahu Teala'nın sebe melikesi Belkis hakkındaki " " "Kendisine herşey verilmiştir."(4) sözünün hisle tahsis olun-

.....

1)Ebulhuseyn, I, 252.

2)Gazali, II, 98.

3)İbn. Kudame, s. 214.

4)Neml(27):23.

duğu gibi.(1)Zira,"Her şey" lafzı semayı,güneşi,ay ı da içine alır.Fakat hissen bu şeylerin ona verilmediği bilinir.(2)

Hissin muhassıs olup olmaması ihtilaflı bir meseledir.
(3)Usulcülerin bir kısmı tahsis delillerini anlatırken hisse mustakil olarak yer vermemişlerdir.(4)

b-Akıl

Tesbit edebildiğimiz kadarıyla aklın muhassıs olması hususunda usulcüler arasında ihtilaf yoktur."**يا ايها الناس اتقوا ربكم**" "Ey insanlar sizi bir tek nefisten yaratanAllah tan sakınınız."(5) gibi şer'i mükellefiyetler hakkında ki umumi nasların hepsi deliler ve küçükler haricindeki şahıslar ile tahsis edilmiştir.Aklın Kur'an-ı tahsis etmesiyle,Kur'anın veya sunnetin Kur'an-ı tahsis etmesi arasında bir fark yoktur.(6)

Aynı şekilde "**فمن شهد منكم**" "İçinizden kim(ramazan) ayına yetişirse,oruğ tutsun."(7) ve "**والله على الناس حج البيت**" "Yoluna gücü yetenlerin o evi hac etmeleri Allahın insanlar üzerindeki hakkıdır." (8)Ayetleri,umum ifade eden şeri mükellefiyetler getirmiştir.Çünkü bu naslardaki hitablar umum içindir.Fakat akıl,çocuk ve akıl hastası gibi mükellefiyete ehil olmayan kişilerin bunun dışında tutulmasını gerektirir.(9)Akıl hastası ve çocuk olanların akılla Allahu Teala'nın hitabının dışına çıkarılması,halü hazırda ki bir durum için söz konusudur.Akıl hastası iyileşince,çocuk akıl balığ olunca yani,

.....:

1)Gazali,II,99,İbn.Kudame,s.214.

2)Bedahşî,II,115.

3)Sadruggeria,I,42.

4)Cessas,I,146,Ebulhuseyn,I,252,Taftazani,I,42.

5)Nıs(4):1

6)Cessas,I,146-147,Ebulhuseyn,I,152.

7)Ekara(2):185.

8)Âlî İmran(3):97.

9)Gazali,II,99-100,İbn.Kudame,s.214,Zekiyüddin Şaban,s.299.

teklifin şartları onlarda gerçekleşirse artık mükellef olurlar.(1)

Aklın tahsis ettiği naslar bazen teklifi hükümlere şamil olmayabilir." **الله خالق كل شيء** "Allah her şeyin yaratıcısıdır...." (2) Ayetinde olduğu gibi. "Her şey " ifadesinden zati ve sıfatları akılla tahsis olunur. Çünkü kadime kudretin taalluku muhaldır.(3)

c-Örf Ve Adet

İslam hukuk tatbikatında örf ve adete geniş yer verilmiştir. Usul ve furu kitaplarımızda, "Adet ve istimalin delaletiyle hakikat terkedilir." "Teamül bir hüccettir ki onunla kıyas terkedilir." gibi ibarelere sık sık raslamamız mümkündür. (4) Yine mecellede örf ve adetle ilgili çok miktarda kaide bulunmaktadır.(5)

Örf ve adet Hanefilerle Malikiler tarafından tahsis delili kabul edilirken, Şafiilerin de içinde bulunduğu diğer fukahalar tarafından kabul edilmemektedir.(6) Gazali bu konuda şöyle diyor: İnsanların örf ve adetleri kullanmış oldukları lafızlardan maksadın ne olduğunu anlamada etkilidir. Fakat Sarî'nin hitabına tesiri yoktur.(7)

Bu izahtan sonra örf ve adetin umumi ifadeleri tahsis etmesine misal verelim. Mesela: Bir kimse "**الرأس**" baş yemiyeceğim diye yemin etse, bu sözde kullanılan baş âmm bir lafız olduğu için, konuluğu itibarıyla bütün canlıların başlarını içine alır. Fakat adeten serçe ve benzeri başları yenmeyen hayvanların başları bu ifadenin dışında kalırlar. Yani adet,

.....

1)Ebulhuseyn,I,252.

2)Zümer(39):62.

3)Gazali,II,99-100.

4)Baktır,s.126

5)bk.madde:37,38,39,40,41,43,44,45.

6)Gazali,II,112,Abdumilliveddin,II,152,Sadrüşşeria,I,42,Kara-fi,I,187,Muhammed Edib Salih,II,89,İbn.Kudame,s.214.

7)Gazali,II,112,İbn.Kudame,s.214.

"baş"lafzını koyun, keçi ve sığır gibi başı yenen hayvanların başlarına tahsis eder.Yenilecek cinsten olmayan başları bu ifadenin dışına çıkarır.(1)

d-Nass

Nassdan maksad,Kitab ve Sünnettir.Öyleyse âmm lafzın tahsisi denilince ,Kur'an ve Sünnetin muhassıs olması anlaşılır.Konuyu Cumhurun ve Hanefilerin görüşlerini aksettirecek tarzda ikimadde altında inceleyelim.

d₁-Kitabın Kitapla Tahsisi

Kur'an'ın Kur'an la tahsisinin esiz olduğu hususunda usulcüler arasında ittifak bulunmaktadır.(2)Ancak Hanefilerin muhassısta mevsul şartın koymaları ,mevsul olmayan muhassısla tahsis olunan âmma,Cumhur tahsis derken ;Hanefilerin buna nesh demelerini gerektiriyor.(3) Tabiki buna bağlı olarak bir nassı mensuh veya tahsis olunmuş kabul etmek,nesh ve tahsisin mahiyetleri çerçevesinde ,nazari ve ameli ne gibi neticeler vereceği ,ayrıca araştırılması gerekir.Burada muhassısla ilgili anlattığımız seyler,Kitabın Kitapla tahsisi hususunda geçerli olduğu gibi ,Kitabın Sünnetle veya Sünnetin ,Sünnetle tahsisinde de geçerlidir.

Şimdi konumuzla ilgili bir misal yerelim:

"فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ "

"... kim (o zaman âya yetişir) ayı görürse oruç tutsun.Kim hasta olur,yahut seferde bulunursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde oruç tutsun..."(4) "فَمَنْ شَهِدَ "

"Kim görürse"

ifadesi âmm'dır.Mükellef olan kimselerden Ramazan ayına erişen herkes üzerine oruç tutmanın farz olduğuna delalet eder

Fakat bu ayet-i kerime,mustakil ve nüzulda âmma mevsul,yani

aynı anda nazil olan "وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ "

"Kim hasta olur,yahut seferde bulunursa tutamadığı günler sa-

sınsınca başka günlerde oruç tutsun" ayetiyle tahsis olunmuş

tur.İkinci ayetle hasta ve yolcu birinci ayetin hükmünden çı-

ktır.....

1)Tatazani,I,42.

2)Cessas,I,144,Gazali,II,102,İbn.Kudame,s.115.

3)Pezdevi,I,310,Abdulaziz Buhari,I,307,Şevkani,s.138.

4)Bakara(2):184.

karılmış onlara Ramazanda oruçlarını yiyip, Ramazan dışında kaza etme hakkı vermiştir.(1)

d₂ -Kitabın Sünnetli Tahsisı

Tahsis geçirmiş Kur'anın sünnetle tahsisı hususunda Cumhurla Hanefiler arasında bir fark yoktur.(2) Ancak tahsisten önce, âmm lafzın bütün fertlerine delaleti Hanefilere göre kesin olduğundan, ilk defa tahsis olunacak âmm lafız kendisi gibi kesinlik ifade eden Kur'an, mütevatir sünnet veya meşhur haberle tahsis edilebilir. Kıyas ve haberi vahit (3) gibi zanni delille tahsis olunamaz. Safiillerin de içinde bulunduğu Cumhura göre ise, âmm lafzın tahsisten önceki delaletiyle, tahsisten sonraki delaleti de zannidir. Bu sebeple zanni olan bir delille âmm lafız tahsis olunabilir.(4)

Hanefilere göre icma haberi vahide muvafakat ederse bu haberi vahidin sihhatini gösterdiğinden, haberi vahitli amel etmek gerekir. Aynı zamanda böyle bir haberi vahit Kur'anın zahirini tahsis eder.(5)

2-Ğayr-ı Mustakil Muhassıs

Ğayr-ı mustakil muhassıs, âmmı ihtiva eden nassın bir cüzünü oluşturan tahsis delili demektir. Bu nevi muhassısların yalnız başına bir manası olmaz.

Âmm umum anlamında Ğayr-ı mustakil bir muhassısla çıkartılıp bazı fertleriyle sınırlandırılıyorsa, Cumhur buna tahsis Hanefiler ise "kasr" derler.(6) Şimdi bu gruba giren muhassıslardan istisna, şart ve sifata birer örnek verelim.

.....

- 1) Muhammed Edib Salih, II, 92.
- 2) Cessas, I, 246, Debüsi, Vr. 54, Pezdevi, I, 308.
- 3) Haberi vahid hakkında geniş bilgi için bk. Koçkuzu, " Rivayet İlimlerinde Haberi Vahitlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değerleri "
- 4) Cessas, I, 155, Debusi, Vr. 48, Serahsi, I, 132, Semerkandi, s. 283-284, Pezdevi, I, 291-296.
- 5) Cessas, I, 178, 183.
- 6) Sadruşşeria, I, 42, Abdulaziz Buhari, I, 306, Şevkani, s. 138.

a-İstisnâ

Gayr-ı mustakil muhassıslardan birisi de istisnâdır.

" من كفر بالله من بعد إيمانه إلا من أكره وقليه مطعن بالإيمان "

ayetindeki "من كفر بالله" ifadesi Allah Teala'yı inkar eden herkesi kapsamaktadır, Fakat ardından gelen istisnâ bu durumu tahsis etmiş hükmü kendi isteği ve rızasıyla inkar edenleri hasretmiştir. Şayet bu istisnâ olmasaydı, ayet ister kendi isteği ile ister zorlanarak olsun Allah Teala'yı inkar eden herkese şamil olarak kalacaktı. (1)

b-Şart

Şart, kendisinin bulunmamasıyla, şart koşulanın da bulunmadığı şeydir. Ancak şart koşulan bulununca şartın bulunması lazım değildir. (2) Misal: "ولكم نصف ما ترك أزواجكم إن لم يكن لهن ولد" " Eğer çocukları yoksa ... zevcelerinizin geride bıraktıklarının yarısı sizindir. " (3) ayetinde geçen şart ifadesi kocaların miras payını terekenin yarısı olarak gösterin ifadenin "Bütün durumlarda" şeklinde anlaşılması imkanını ortadan kaldırmış ve bu hükmü "Çocuğun bulunmaması" haline hasretmiştir. Eğer bu şart ifadesi olmasaydı nass, kocanın bütün durumlarda terekenin yarısını alacağını ifade etmiş olurdu. (4)

c-Sıfat

Burada kastedilen sıfat, nahiye bahsedilen mücerred sıfat değil, manevi sıfattır. (5)

.....

- 1) Zekiyüddin Şaban, s. 299.
- 2) İbn. Kudame, s. 228, Şevkani, s. 138.
- 3) Nisa (4): 112.
- 4) Zekiyüddin Şaban, s. 299.
- 5) Şevkani, s. 135.

Bu nevi delilin âmmın yalnız bu sıfatı taşıdığı durumlara hasredilmesi gerekir. Mesela: Hz. Peygamberin "فِي الْغَنَمِ زَكَاةٌ" "sai-me olan koyunlardan zekat verilmesi gerekir." (1) hadisindeki "الْغَنَمِ" "Koyun" lafzı, gerek senenin çoğu zamanını umuma ait otlaklarda beslenerek geçiren koyunlara, gerekse böyle olmayan koyunlara şamildir. Fakat bu lafız "السَّامَةِ" "Otlaklarda beslenen" sıfatıyla nitelendiğinden hüküm artık sadece bu vasfı taşıyan koyunlarla sınırlandırılmış olmaktadır. (2)

E-Âmm Lafzın Delaleti Ve Tahsisi Hususundaki İhtilafın Ameli Neticesi

Önceki kolularda gördüğümüz gibi, Hanefilere göre, tahsis geçirmemiş âmm lafzın fertlerine delaleti kat'î; Cumhura göre ise zannidir. Bu sebeple, âmm ile hass birbirine muhalif hükümler ihtiva ettikleri zaman Cumhur, âmmı has ile tahsis eder. Hassın delalet ettiği kadar hasla geri kalandâ ise âmmı amel eder. Böyle bir durumda âmmın önce gelmiş olması veya sonra gelmesi ya da geliş tarihlerinin bilinmemesi mezkur şekilde amel etmeye mani değildir. (3) Ancak bu durumda Hanefilere göre, tahsise uğramamış âmmın delaleti kesin olma hususunda hasla eşit olduğundan iki nas arasında tearuz meydana gelir. İki Kur'an nası arasında, iki kat'î delil arasında meydana gelen muaraza hakiki değil, hükmidir. Bu, müctehidin kendi anlayış ve kavrayışı ile varabildiği sonuç esas alınmak üzere, sadece zahirde tesbit edilen çatışmadan ibarettir. Çünkü sahih şer'î deliller arasında hakiki muarazanın olması İslam ahkamı içinde gelişkinin bulunması demektir. Çelişki ise,

.....

1) Nesâî, Fer', 2, II, 170-175, Ahmed b. Hanbel, 76(yerine lafzıyla.

2) Zekiyüddin Şaban, s. 300.

3) Hudari, s. 187.

acziyetin ifadesidir. Bunun Yüce Allah hakkında düşünülmesi imkansızdır. (1)^U sulden kaynaklanan mezkur ihtilaf furu'ada yansır.

Âmmın delaleti hususundaki görüş farklılığı iki önemli meselede ihtilafa sebep olmuştur. Bu iki meselenin nasları açıklama ve bunlardan hüküm çıkarmada tesiri büyüktür. Bunlardan birisi âmmın tahsisi meselesi; diğeri farklı hükümleri ihtiva eden âmm ve hass iki nassın vurud veya nüzulu. Âmmın tahsisi meselesindeki görüş farklılıklarına, tahsis ve muhassısla ilgili konularda geniş olarak yer verdik. Bu başlık altında daha çok farklı hükümleri ihtiva eden âmm ve hass iki ayrı nass varid olduğunda usul ve furu' bakımından ne gibi ihtilaflar meydana geleceğini inceleyeceğiz.

Meseleyi önce âmm ve hassın nüzul veya vurud tarihlerinin malum olmasına ve olmamasına göre ikiye ayıracağız. Tarihleri malum olma durumunda ise üç ayrı durumdan bahsedeceğiz.

1-Nüzul Veya Vurud Tarihi Bilinirse

Sureten tearuz eden iki delil, ya Kur'andan ya da sünnetten olur. Kur'andan iseler tarihi nuzüllerine, sünnetten iseler tarihi vurudlarına bakılır. (2)

Tearuz eden iki nassın nüzul veya vurud tarihleri bilinirse, hass ya âmma mukarin olur veya âmmdan sonra gelir, ya da âmmdan önce gelir. (3)

a-Tarihleri Mukarin Olur

Hass âmmdan sonra gelir ve aralarında zaman farkı bulunmazsa hass âmmı tahsis eder. (4)

.....

1) Şatibi, IV, 217.

2) Büyük Haydar Efendi, s. 157.

3) Abdulaziz Buhari, I, 292.

4) Sadruşşeria, I, 141, Zekiyüddin Şaban, s. 298.

Mesela: "واحل الله البيع وحرم الربى" Allah alış-verişi helal ; faizi haram kıldı. "(1)ayetinde " البيع " lafzı cinsi bildiren harfi tarif ile muarref olduğu için âmm bir lafızdır. Her türlü mal mübadelesini kapsamına alır. Riba da bunun umuma dahildir. Çünkü o da bir mal mübadelesidir. Fakat " البيع " lafzını ihtiva eden cümleden mustakil ve hemen onun arkasından gelen bir nass ile " و" وحرم الربى " lafzının kapsamı daraltılmış ve riba bu kapsamın dışında bırakılmıştır. Böylece helallik hükmü bakımından " البيع " lafzı bütün fertlerine şamil olmaktan çıkarılmıştır. (2)

b-Hâssın Nüzul Veya Vurud Tarihi Âmmdan

Sonra Olur

Eğer hass âmmdan sonra gelir ve aralarına zaman farkı girerse, her ikisinin şamil olduğu kadar da hass, âmmın hükmünü neşheder. Mesela: "والذين يثوبون منكم ويذبون أرواحاً يتربصن بأنفسهن" "İçinizden ölenlerin, geriye bıraktıkları eşleri dört ay on gün (bekleyip) kendilerini gözetlerler." (3) Bu ayeti Kerime kocası ölen kadınlardan hamile olanları da hamile olmayanları da kapsar. Ve onların dört ay on gün iddet beklemelerini vacip kılar. Eğer bu ayet umumu üzere kalsaydı. Sizlerden vefat edenlerin karılarının iddetleri, gerek hamile olsunlar ve gerek olmasınlar dört ay on gündür hükmü, kat'î olurdu. Fakat İbn. Mes'ud (r.a.)'ın rey, zabt ve tahkiki ile evvelki ayetten sonra nazil olduğu anlaşılan "حالات الأهل أجلهن أن يصبن حملهن"

"... gebe olanların beklele süresi, yüklerini bıkmalarına kadardır..." (4) ayeti daha önceki nassı nesh eder. Hamile olan

.....

1) Bakara (2): 275.

2) Sadruşşeria, I, 41, Zekiyüddin Şaban, s. 298.

3) Bakara (2): 234.

4) Talak (65): 4.

kadınların iddetlerinin çocuklarını doğuruncaya kadar olduğunu tayin eder.(1) Burada nesh edilen miktar hassın şamil olduğu kadardır. O da bu misalde hamile olan kadınlardır. Şafii'lere ve Malikilere göre burada tearuz meydana gelmez. Hass olan âmmı mahsis eder.(2)

Hanefilere göre ise bu iki nassın tearuz ettiği bir cihet vardır. O da kocası vefat etmiş olan hamile kadınların iddetidir. İkince nass, birinciden zaman bakımından sonra geldiği için birinciye tahsis değil, nesh eder. İki nass arasında cereyan eden bu durum nesh olduğu için, âmm olan nassın geri kalan fertlerine delaleti de kesin olur.(3)

o-Hassın Nüzul Veya Vurud Tarihi Âmmdan
Önce Olur

Hass önce gelir, âmm ondan sonra gelirse, sonra gelen âmm önce gelen hassı nehss eder. Bu, Hanefilerin âmmda hass gibi fertlerine kesin olarak delalet eder, demelerinin neticesidir.

Nitekim, Resulullah zamanında guranıyyûn denilen bir kabile Medineyi Münevvere'ye Resulullahın yanına gelmişlerdi. Medinenin havası bunlara iyi gelmedi, hastalandılar, benizleri sarardı, karınları şişti. Bunların durumu Resulullah (S.A.V.)e anlatılınca, Medinenin dışında bulunan sadaka develerini kasdederek, " **اشربوا من ابوالها والبانها** " Onların bevllerinden ve sütlerinden içiniz."(4) buyurdu. Onlar da içtiler, tekrar sihatlerine kavuştular. Bu Hadis-i Şerif bevlinde, mübah olduğunu ifade ediyor.

.....

1) Cessas, I, 105-106, Serahsi, I, 136, Pezdevi, II, 301, Şakirülhambe-
li, s. 114.

2) İbn. Hacıb, II, 147, Âmidî, II, 342, Şevkani, s. 138.

3) Büyük Haydar Efendi, s. 158.

4) Buhari, Tefsir, Sure 5, 5, V, 177.

Fakat bir zaman sonra "استنزهوا عن البول" idrardan kaçınınız!"(1) hadisi şerifi varid oldu ki, buradaki "البول" umum lafızlarından olup, deve bevli de buna dahil olmasına ve önce gelen hassı sonra gelen âmm külliyyen nehs edeceğine binaen velev ki tedavi için de olsa bile artık deve bevli mübah olmaz. (2)

2-Nüzul Veya Vurud Tarihleri Mechul Olur

Şer'î bir hüküm beyan eden âmm lafızla, hass lafzın ne zaman nazil veya varid oldukları bilinmezse, tercih sebebi olmadan tercih etmemek için bunların aynı zamanda geldiği kabul edilir. O halde aralarında muareza hükmü sabit olur. Muareza'yı kaldıracak diğer sebeplere müracaat ederiz. İki kişiyle amel mümkün olursa ikisi ile de amel edilir. İki kişiyle amel mümkün omazsa yalnız birisiyle amel etmek üzere diğer sebeplere müracaat edilir. Mesela: Bir hadisi şerifte "ليس لِمَا بَيْنَ فُسَّةٍ" "Beş vesâğın altındakinde zekat yoktur." (3) buyurulmuştur. Diğer bir hadisi şerifte "

"Semanın suladığında onda bir zekat vardır." (4) denilmiştir.

Bu durumda beş vesk'ten az olan toprak mahsullerinin zekatı bakımından iki hadis arasında ihtilaf bulunmaktadır. Birinci hadise göre bu mahsullerden zekat gerekmede, ikinci hadise göre ise gerekmemektedir.

Abu Hanife, kendi metoduna uygun olarak şu muhakemeyi yapmıştır. Bu hadislerin vurud tarihleri yani hangisinin önce hangisinin sonra geldiği bilinmemektedir. O halde üstün olan

.....

1) Heysemi, I, 207.

2) Pezdevi, I, 291, Abdulaziz Buhari, I, 291,

3) Muslim, Zekat, 5, II, 674, Nesâî, Zekat, 22-23, V, 40-41, Ahmed b. Hanbel, III, 73.

4) Buhari, Zekat, 55, II, 133, Ebu Davud, Zekat, 12, I, 502, Tirmizi, Zekat, 14, II, 212, Ahmed b. Hanbel, I, 145, Nesâî, Zekat, 25, V, 41.

göre amel edilir. Burada âmm olan tercihe şayandır. Çünkü o belirtilen miktar içinde zekatın farziyetini ifade etmekte, hass olan ise bu farziyeti ortadan kaldırmaktadır. İhtiyatlı olan tutum farziyet hükmünü almaktır. Bu hükme delalet eden ise âmm olan hadistir.

Ebu Yusuf ve İ. Muhammed bunların bir vakitte vurudlarını itibara alarak, âmmın hükmünü hassla tahsis etmişlerdir. Onlara göre beş vesk`ten aşağı toprak mahsüllerinden zekat almak caiz değildir. Bu husustaki delilleri şudur: İkinci olarak zikredilen hadiste geçen "الصقة" "Sadaka" öşür manasındadır, zekat manasında değildir.

İ. Şafi ise, kendi metadumu uygulayarak, hassı âmma takdim etmiş ve hassın gereğine uygun olarak amel etmiştir. Sonuç itibariyle oda beş vesk`ten az olan mahsülden zekat gerekmeceği görüşüne varmıştır. (1)

.....

- 1) Sadruşşeria, I, 41, Abdulaziz Buhari, I, 298, Şakirulhambeli, s. 116-117, Zekiyüddin Şaban, s. 304.

NETİCE

İslam Hukukunun iki temel kaynağı olan Kur'an ve Sünnet, Peygamber Efendimiz (S.A.V.) in tebliğ vazifesini ikmal ederek ahirete irtihalleriyle yeni hükümler vaz'ı açısından son bulmuştur. Oysa toplum hayatı, sür'atli bir şekilde değişikliğe uğramakta, bu değişim ise beraberinde, İslam Hukuku açısından geçmişte görülmeyen yeni meseleler ortaya çıkarmaktadır. Bütün asırlara hitab eden Kur'an ve Sünnetten istifade ederek toplumun karşılaştığı yeni meselelere çözümler bulmak, müslüman alimlerin üzerine düşen bir vecibedir.

Diğer naslarda olduğu gibi, umum ifade eden nasların değerlendirilmesi de bir usul çerçevesinde olmalıdır. Araştırmamız neticesinde, umum ifade eden naslarla ilgili furuda görülen ihtilafların usule dayandığı kanaatine vardık. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla bu hususta mezhebler arasında meydana gelen ihtilaflar, lafızların lügat cihetiyle konuluşuna ve kullanılmasına mebnidir. Her ne kadar mezhebler arasında "Âmm Lafzın Delaleti Ve Tahsisi" hususunda farklılıklar varsa da, ihtilaf sebeplerini mezheblere göre incelediğimizde her mezhebin kendi sistemi içinde bir bütünlük oluşturduğunu müşahade ettik.

Günümüzün fıkhi meselelerine çare bulmaya talip olanların gelişi güzel, herhangi bir delile dayanmadan, rastgele fetva vermemeleri için bu farklı görüşlerin sebeplerini iyi bilmeleri gerekir. Kendi mezhebi içinde bir meseleyi hallade-meyen kimsenin, başka bir mezhebe çıkış yolu ararken o mezhebin de kendi içinde tutarlı bir sistem olduğunu göz ardı etmesi gerekir.

Netice olarak " Âmm Lafzın Delaleti Ve Tahsisî" hususundaki ihtilafların sebeplerini şu şekilde özetleyebiliriz:

a-Lugat cihetiyle âmm lafızların farklı değerlendirilmesi.

b-Bu lafızların naslarda ve nasların dışında kullanılışının farklı değerlendirilmesi.

c-Bu husustaki sahabe tetbikatının farklı değerlendirilmesi.

BİBLİYOGRAFYA

- ABDULAZİZ Buhârî, Keşfu'l-Esrar, İstanbul, 1307.
- ABDULKERİM Zeydan, el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh, Dâru'r-Ravda, Bağdâd, 1973.
- ABDULMİLLEVEDDİN, Şerhu'l-Kâdı Abdulmilleveddîn li Muhtasari'l-Munteha'l-Usûlî, 2. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan, 1463/1983.
- ABDULVEHHAB Hallâf, İlmu Usûli'l-Fıkh, 9. Baskı, Dâru'l-Kalem, Kuveyt, 1970.
- AHMED b. Hanbel, Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, ts.
- ÂMİDÎ Ali b. Muhammed, el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm, 1. Baskı, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1984.
- BAKTİR Mustafa, İslâm Hukukunda Zaruret Hali, Akçağ Yayınevi, Ankara, ts.
- BEDAHŞÎ Muhammed b. Hasan, Şerhu'l-Bedahşî, Mısır, ts.
- BUHÂRÎ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, Sahîhu'l-Buhârî, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, ts.
- BÜYÜK Haydar Efendi, Usûl-u Fıkh Dersleri, 2. Baskı, Uğdal Neşriyat, İstanbul, 1966.
- CESSAS Ahmed b. Ali er-Râzi, Usûlü'l-Cessas. Kuveyt, Evkâf Ve Şuûnu İslamiyye Vezâreti, Kuveyt, 1405/1985.
- DEBÛSÎ Abdullah b. Ömer, Takvîmu'l-Edille, Yazma Nûshadan Fotokopi, Erzurum İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, 297.501-D.31 T.
- EBÛ DÂVÛD Süleymân b. El-Es'as es-Sicistânî, Sünenü Ebî Dâvûd, 1. Baskı, Dâru'l-Cinân, Beyrut, 1988.

- EBULHUSEYN Muhammed b. Ali b. Tayyib el-Basrî el-Mutesillî, el-Mu-
temed fî Usûli'l-Fıkh, 1. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye,
Beyrut, 1403/1983.
- EBÜ YUSUF Yakûb b. İbrahim, Kitâbu'l-Harac, 5. Baskı, Matmaatu's-
Selefiyye, Kahire, 1382/1962.
- EBÜ ZEHRA, Usûlu'l-Fıkh, Tebliğ yayınları, İstanbul, ts.
- FENÂRÎ, Muhammed b. Hamza b. Muhammed, Fusûlu'l-Bedayi fî Usûli's-
Serâyi, Matbaayı Şeyh Yahya Efendi, İstanbul, 1289/1872.
- FİLİBEVÎ İbn. Ahmed Halîl Muhammed Hayruddîn el-Feyzî, Tevşâhu'
l-Usul, Tefvik Efendi Matbaası, Baskı yeri yok, 1870.
- GAZALÎ, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî, el-Mustasfâ min
İlmi'l-Usul, Kahire, 1366/1947.
- GENCAN Tahir Nejat, Dilbilgisi, 21. Baskı, Kanaat Yayınları, İstan-
bul, 1982.
- HEYSEMÎ, Nuriddin Ali b. Ebi Bekr el-Heysemî, Mecmûuzzevâid Ve Men-
bau'l-Fevâid, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1402/1982.
- HUDARÎ Muhammed, Usulü'l-Fıkh, 7. Baskı, el-Mektebetü'l-Ticariyye-
tü'l-Kübra, Mısır, 1379/1969.
- HÜSEYİN ATAY, İslam Hukuk Felsefesi, Ankara Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Yayınları, Ankara, 1989.
- İBN. HACİB el-Malikî, Muhtasaru'l-Müntehal'-Usûli, 2. Baskı, Dâru'l-
Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1503/1983.
- İBN. KUDAME, Ravdatü'n-Nazir Ve Cennetü'l-Menazir fî Usûli'l-Fıkh
alâ Mezhebî'l-İmam Ahmed b. Hanbel, Beyrut, 1401/1981.
- İBN. MACE Muhammed b. Yezîd el-Kazvini, Sünenü İbn. Mace, Beyrut,
1395/1975.
- İBN. MANZÛR Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Ensari, Lisanu'l-
Arab, ed-Daru'l-Misriyye li't-Te'lif ve't-Tercüme, Baskı
yeri yok, ts.

- KARAFİ, Şihabuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed bin İdris bin Abdirrahman
es-Senhâci, el-Furûk, Beyrut, ts.
- KOÇKUZU Ali Osman, Rivayet İlimlerinde Haber-i Vahidlerin İtti-
kad ve Teşri Yönlerinden Değeri, Ankara, 1988.
- MAHMUD Es'ad Efendi, Telhis-i Usûl-u Fıkıh, İzmir, 1313.
- MECELLE, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, Hikmet Yayınları, İstanbul,
1985.
- MUHAMMED Edib Salih, Tefsîru'n-Nusûs, fi'l-Fıkhi'l-İslâmî, 3. Bas-
kı, Elmektebetü'l-İslamiyye, Beyrut, 1404/1484.
- MUHEBBULLAH b. Abdussekûr, Musellemetü's-Subût, Kahire, 1366/1947
- MÜSLİM Ebu'l-Huseyn, Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî
Sahihu Müslim, 1. Baskı, Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyye,
Baskı yeri yok, 1375/1956.
- MÜTERCİM Asım Efendi, Okyanusu'l-Basît fî Tercümeti'l-Kâmû-
si'l-Muhît, İstanbul, 1305.
- INESÂÎ, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb. b. Ali Bahr b. Sinan b. Di-
nar, Sünenü'n-Nesâî, 1. Baskı Daru'l-Fikr, Beyrut, 1348/1930.
- PEZDEVÎ Ali b. Muhammed b. el-Huseyn b. Abdilkerim b. Musa b. İsa
b. Mücahid, Usûlü'l-Pezdevi, İstanbul, 1307.
- RAHABÎ Abdulaziz b. Muhammed el-Hanefî, Miftahu'r-Ritac, ve Fıkhu'l-
Mülûk, Matbaatu'l-İrsâd, Bağdat, 1973.
- SADRUŞŞERÎA Ubedullah b. Mes'ud el-Mahbûbi, Kitabu't-Tavdîh, Mı-
sır, ts.
- SEMERKANDÎ, Alâuddîn Şemsünnezar Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed, Mîza-
nu'l-Usûl fî Netâici'l-Ugûl, 1. Baskı, Metâbiu'd-Devleti
l-Hadîse, Katar, 1404/1988.
- SERAHSÎ Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Sehl, Usûlü's-Serahsi, Daru'l-
Ma'rife, Beyrut, 1393/1973.

- ŞÂFİÎ Muhammed b. İdris, er-Risale, 1. Baskı, Matbaatu Mustafa el-İb-
Babi el-Halebi ve Evladihi, Mısır, 1967.
- ŞAKİRÜ'L-HANBELÎ, Usulu'l-Fıkhi'l-İslami, 1. Baskı, Matbaatu'l-
Camiati's-Suriye, 1368/1948.
- TAFTAZANÎ, Saduddin Mesud b. Ömer, et-Telvîh fî Keşfi Hakaiki't-
Tenkîh, Mısır, ts.
- YÜZBAŞIOĞLU Nermin, YÜZBAŞIOĞLU Muammer, Uygulamalı Kolay Dilbil-
gisi, Kanca Matbası, İstanbul, 1985.
- ZEKİYÜDDİN ŞABAN, İslam Hukuk İlminin Esasları, (Usulü'l-Fıkh)
Tercüme: İbrahim Kâfi Dönmez, Türkiye Diyanet Vakfı Ya-
yınları, Ankara, 1990.
- ZENCÂNÎ Ebu'l-Menâkıb Şihabuddin Mahmûd b. Ahmed, Tahrîcu'l-Fu-
ru'ale'l-Usûl, Matbaatu Camiati Dimeşk, 1382/1962.

SUMMARY

There are some controversial points in Universal word in Principles of Fiqh as far as we determined These points are as follows.

a-Suggestion of coverage integration in order for the word to maintain Universality.

b-One or more meaning of universal word.

c-The less number being two or there showing the plural individuals.

One of the causes of conflicts we see in application is that Hanefies and Cumhur explain differently the universal word with respect to evidence, assignment, and causes.